

The background features a complex, abstract composition of overlapping, semi-transparent shapes in various shades of orange, from light peach to deep, dark orange. These shapes are set against a solid black background, creating a layered, three-dimensional effect. The overall aesthetic is modern and artistic.

KUNSKAPSBITEN

18 röster om relationen
forskare – politiker

Kunskapsbiten

18 röster om relationen forskare – politiker

Vetenskap & Allmänhet, VA

Redaktör Lars Longueville

Kunskapsbiten, 18 röster om relationen forskare – politiker
VA-rapport 2006:4
ISSN: 1653-6843
ISBN 13: 978-91-85585-26-7 (tryckt)
ISBN 10: 91-85585-26-2 (tryckt)
urn:nbn:se:vetenskapochallmanhet-2006-4 (pdf)

Utgivare: Vetenskap & Allmänhet, VA
Box 5073, 102 42 Stockholm
Telefon: 08-791 29 00
Fax: 08-611 56 23
E-post: info@v-a.se
Webbplats: www.v-a.se

Copyright © respektive författare 2006
Projektledning: Karin Hermansson
Redaktör: Lars Longueville
Illustration: Joel Junsjö
Omslagsdesign: MOMA Grafisk Form AB
Produktion: Cissi Askwall, Per Isaksson
Tryckt i Danmark hos Nørhaven Paperback A/S 2006

18 röster om relationen forskare – politiker

Innehåll

Förord	7
Redaktörens reflektioner – Lars Longueville	11
Christian Azar, <i>professor i hållbar energi och materialomsättning</i>	17
Per Bill, <i>riksdagsledamot (m)</i>	21
Britt-Marie Danestig, <i>riksdagsledamot (v)</i>	25
Helena Edlund, <i>professor i molekylär utvecklingsbiologi</i>	31
Lena Ek, <i>EU-parlamentariker (c)</i>	37
Lena Hjelm-Wallén, <i>f.d. vice statsminister (s)</i>	41
Jan Hjärpe, <i>professor i islamologi</i>	47
Hasse Johansson, <i>forsknings- och utvecklingschef på Scania</i>	53
Ulf Kristersson, <i>kommunalråd (m) i Strängnäs</i>	57
Marie Torstensson Levander, <i>professor i sociologi</i> , och Sten Levander, <i>professor i psykiatri</i>	61
Lars Lindkvist, <i>professor i företagsekonomi</i>	67
Ana Maria Narti, <i>riksdagsledamot (fp)</i>	71
Erik Nilsson, <i>borgarråd (s) i Stockholm</i>	77
Margareta Norell Bergendahl, <i>professor i integrerad produktutveckling</i>	83
Bo Rothstein, <i>professor i statsvetenskap</i>	89
Carl Schlyter, <i>EU-parlamentariker (mp)</i>	95
Anders Wijkman, <i>EU-parlamentariker (kd)</i>	101

Förord

Intresse och engagemang för kunskap och vetenskap är den nödvändiga basen för det snabbt framväxande kunskapssamhället. Men ny kunskap blir inte aktiv utan fotfäste i människors tankar, idéer, känslor och handlingar. Därför krävs dialog mellan forskare och den breda allmänheten. Den ideella föreningen Vetenskap & Allmänhet, VA, arbetar för att öka det aktiva kunskapsengagemanget hos de många – och särskilt de unga.

Politiker är en grupp som har stort inflytande på allmänhetens attityder och beteenden. Hur politiker ser på kunskap, vetenskap och vetenskapens roll i samhället påverkar. En aktiv dialog mellan politiker och forskare har betydelse. VA genomför därför en studie i tre delar av politikers relation till vetenskapen: en bred intervjuundersökning av riksdagsledamöters och kommunpolitikernas attityder till och uppfattningar om vetenskap och forskare (VA-rapport 2006:2 Politikers syn på Vetenskap), en analys av det vetenskapsrelaterade innehållet i de politiska partiernas egna tidskrifter (VA-rapport 2006:3 Vetenskap i Politisk Press), samt denna bok där politiker och forskare själva utvecklar sin syn på den inbördes relationen. Studien redovisas i tre separata rapporter och i en sammanfattande skrift (VA-rapport 2006:5 Politik och Vetenskap).

I denna bok, **Kunskapsbiten, 18 röster om relationen forskare – politiker**, VA-rapport 2006:4, har nio politiker och nio forskare själva valt vad i relationen de vill lyfta fram. De åsikter som framförs är helt och hållet deras egna. Drygt hälften har själva skrivit, de övriga har intervjuats. Intervjuerna och den sammanfattande kommentaren har skrivits av journalisten Lars Longueville. Projektledare för boken är VAs utvecklingschef Karin Hermansson.

Politikerstudien har genomförts med stöd av Forskningsrådet Formas, KK-stiftelsen, Riksbankens Jubileumsfond, Vetenskapsrådet och VINNOVA. De ingående rapporterna får gärna citeras med angivande av VA som källa. Samtliga VA-studier kan också hämtas från www.v-a.se.

Vår förhoppning är att dessa intresseväckande reflektioner ska stimulera intresset för kunskapsfrågor i politiken, intensifiera dialogen mellan forskare, politiker och allmänhet och därmed bidra till ett brett engagemang och intresse för kunskap.

Vetenskap & Allmänhet i juni 2006

Camilla Modéer
Generalsekreterare

Redaktörens reflektioner:

Vetenskapen tillhör oss alla

Det finns en dragning till det publika hos politikern och i politikens väsen, vare sig publiken vill eller inte. Vart fjärde år ställs problemet på sin spets. Den gamla stampubliken sitter inte kvar längre, det är uteslutande valets väljare som räknas. Det är mot dem kampanjerna riktas. Det ökar på politikens spekulativa publika drag.

Hos forskaren i allmänhet och forskningen i synnerhet finns å andra sidan väldigt lite dragning till det publika; snarare då ett drag av anonymitet, ibland förvillande lik exklusivitet. Vare sig publiken vill eller inte. En del forskare lämnar visserligen anonymitetens dunkel och gör sina röster hörda. Som utomstående betraktare kan man få känslan av att de därmed begår ett etiketsbrott i sina forskarkollegers ögon.

Det finns grundläggande skillnader mellan politik och vetenskap. Politiken ska vara offentlig, den ska utgå från folket och vara publiktillvänd. Politikern är ju folkvald. Det är inte forskningen och forskaren.

Forskningen har andra krav på sig – den ska vara fri och obunden och vila på vetenskaplig grund. Att forskaren blir forskare beror uteslutande på att hon eller han kvalificerar sig som expert inom sitt område. Forskaren ska besitta kunskap – och dela med sig av den.

Det finns ett ömsesidigt givande och tagande i mötet mellan forskning och politik. Båda är beroende av varandra för sin överlevnad. Enkelt uttryckt betalar staten för att universitet och högskolor ska sprida kunskap och producera ny kunskap. Den kunskapen ska komma hela samhället och samhällsutvecklingen till del. Det innebär bland annat att kunskapen ska bidra till ett klokt politiskt beslutsfattande.

Formella regelverk reglerar sedan länge samspelet: äskanden och anslag, utnämningar och tillsättningar, utredningar och uppdrag. Dessutom är traditionen stark och tung.

Fungerar det i praktiken? Ja visst.

Men hur?

I den här skriften kommer arton röster till tals om relationen mellan forskare och politiker. Här finns personliga erfarenheter och slutsatser, egna visioner och principiella ställningstaganden. Här berättas om frustrationer och konflikter, nederlag och framgångar.

De arton rösterna utgör inte en kör eller två, de är alla individualister. Några är samstämda, andra är solister. Man kan ana att samspelet och det ömsesidiga beroendet har lett till slitningar:

Å ena sidan talar man i forskarvärlden om att statsmakterna beställer forskning och forskningsresultat ungefär som andra beställer fram en vara som ska levereras. Å andra sidan finns bland politiker uppfattningen att forskarna lever i tron att det bara är att beställa fram de pengar som behövs till just det här projektet.

– Forskning tar tid och det kan dröja oerhört länge, speciellt inom grundforskningen, att nå ett resultat som kan presenteras och användas i praktiken, men det saknar politikerna förståelse för. Snabba ryck och direkt nytta vill de ha, klagar forskarna.

– Den politiska beslutsgången är av nödvändighet en långsam, demokratisk förankringsprocess i flera nivåer och med många inblandade, där insyn, delaktighet och prövning ingår. Det har forskarna svårt att förstå, tycker politikerna.

– Hur har det här gått till? frågar sig forskaren. Hittade de bara ena halvan av min rapport när motionen skrevs? De har ju inte ens läst hela sammanfattningen! Jag vill inte att de hänvisar till min studie.

– Vilken tur, säger politikern, att jag hittade referatet av rapporten i tidskriften. Då fick jag ju alla fall med det väsentligaste i motionen.

Några frågor inställer sig:

Vad vet den ene om den andres arbetsvillkor och förutsättningar? Uppenbarligen inte tillräckligt mycket.

Vad ligger till grund för den egna bilden av och förväntningarna

på den andre?

I många fall mer av förutfattade meningar, schablonföreställningar och rent av projiceringar än av faktiskt upplevda erfarenheter?

Mycket talar för att fler möten och andra forum än de i dag gängse behövs. Det ska vara möten som inte styrs av en diger dagordning med här-och-nu-beslut, utan av genuin nyfikenhet på ”den andre” och dennes arbete och villkor.

Det ska vara möten med plats för öppenhjärtiga samtal kring de gemensamma angelägenheter som – trots allt och oberoende av vad man själv tycker om det – finns där och behöver tas om hand. Det är möten och samtal som kan initieras på både hög och låg nivå, lokalt, nationellt och internationellt.

Det kan vara samtal som handlar om forskarens rädsla för att forskningsresultaten ska användas som ”slagträn” i den politiska debatten. Eller varför politiker inte tycks vara nyfikna på ny kunskap. Eller varför inte forskningsresultat kan presenteras på ett lättillgängligare språk. Eller hur det ska gå till att någon gång inta ett långsiktigt perspektiv på de gemensamma frågorna.

Slående är att flera av de forskare som verkat i eller nära den politiska världen och sett arbetsvillkoren där, har fått en intill ödmjukhet gränsande förståelse för politiken och politikerns värv. Och de politiker som bedrivit vetenskapliga studier på universitet och högskolor förstår forskningens villkor och vet vilken oerhörd mängd kunskap som finns att hämta där.

Kanske behövs också en titt i spegeln för att stämma av den egna självbilden med vad spegeln visar. Och lite självrannsakan för att fråga sig vad man själv kan göra för att relationen ska fungera bra eller åtminstone bättre.

Det går inte att tala om relationen mellan forskare och politiker utan att se förhållandet i ett vidare sammanhang; som en del av en samhällsgemenskap. Då måste folket också vara med. Det spelar ingen roll vad vi kallar dem: medborgarna, allmänheten, opinionsläget, väljarna, skattebetalarna eller publiken.

Många forskare är väl medvetna om att de bör föra ut sin kunskap till allmänheten och berätta om sin forskning – och gör det också. Men de har invändningar. Hur ska man hinna med det vid

sidan av alla andra, tungt prioriterade arbetsuppgifter? Det ska väl ändå inte behöva ske på bekostnad av det egna forskningsuppdraget? Och hur mycket arbete ska man lägga ned på att göra forskningsresultaten koncentrerade och begripliga? Hur meriterande är det jobbet egentligen, frågar sig forskarna och svarar själva: Mycket lite, om ens något.

Ett par motfrågor:

Vems är uppgiften att motivera den forskning som pågår?

Inför vem ska den motiveras?

Politikern är beroende av sin publik. Det är den som ska ge politikern mandat att agera. Forskaren är inte folkvald, men beroende av de folkvalda.

Därför behöver även forskaren och forskningen kommunicera med folket i större utsträckning än i dag – om inte annat så av ren självbevaringsdrift. Politikerna skulle kunna underlätta detta för forskarna, inte minst genom att göra det mer meriterande för dem att ha kontakter med allmänheten.

För det är ju precis samma människor som politikern vänder sig till för att få stöd för sitt politiska beslutsfattande.

Lars Longueville (f 1945) är journalist och konsult i mediebranschen. Han har varit föreståndare för Institutet för fortbildning av journalister vid Högskolan i Kalmar (FOJO) och chefredaktör för tidningen KommunAktuellt. År 1994 fick han Stora Journalistpriset.

CHRISTIAN AZAR (f 1969) är professor i hållbar energi och materialomsättning på Chalmers tekniska högskola. Han har medverkat i flera forskningskommittéer, bland annat FN:s klimatforskningspanel. Han sitter med i regeringens kommission mot oljeberoendet.

” Som statligt finansierad forskare arbetar man i skattebetalarnas intresse, det bör forskaren hålla i minnet ”

Christian Azar är professor i hållbar energi och materialomsättning. Från arbetsplatsen vid Chalmers tekniska högskola i Göteborg rör han sig världsvitt omkring; han har funnits och finns där makthavare finns. Det är allt ifrån regeringens råd i miljöfrågor, rådgivare åt EU-kommissionär Margot Wallström till FN:s klimatforskningspanel.

Christian Azar jobbar ofta tätt intill den politiska makten.

– Ja, jag är en samhällsengagerad forskare. I mitt fall upplever jag att mitt forskningsområde kring miljö, energi och hållbar utveckling förpliktigar.

– Det är mitt eget val att arbeta som jag gör och att delta i samhällsdebatten, men det begär jag inte att andra forskare ska göra.

Christian Azar säger att hans respekt och förståelse för politikerna och deras arbetssituation har ökat under den här tiden.

– Jag har lärt mig mycket om politikens villkor. Jag har sett hur lobbyinggrupper trycker på och kräver snabba beslut.

– Vi forskare underskattar svårigheten när det gäller att göra avvägningar och att göra kompromisser, men det är ju det politiken i huvudsak handlar om; att hitta väl avvägda lösningar. Det gör att politiker ofta måste beakta fler faktorer än vad man normalt beaktar i mer teoretiska modeller.

Christian Azar har inte någon omedelbar uppfattning om det är för lite forskarinflytande i politiken i dag. Men visst kunde det vara mer kontakter och utbyte mellan forskare och politiker.

– Fler hearings kan man väl inte säga nej till.

Hans egna erfarenheter säger att politikerna lyssnar och tar emot vad han har att säga.

– När regeringens kommission mot oljeberoendet har sina möten, ofta heldagsmöten, deltar statsministern hela tiden, från morgon till eftermiddag, påpekar han.

Hur stort inflytande har den politiska makten på forskningen; vem ska sätta gränser och styra?

– Min inställning är att det ska vara så lite gränssättande som möjligt. Men det finns även gränser för vad som bör göras. Vi hade ett rasbiologiskt institut i början av förra seklet. Det har vi inte längre, påpekar Christian Azar.

– Talar vi om etiska överväganden är jag inte främmande för att forskare kan behöva ett moratorium när det gäller forskning kring kloning och utveckling av kärnvapen.

Så det måste finnas ett samspel mellan samhällsopinionen och forskningsfronten?

– Ja, det bör det finnas. Som statligt finansierad forskare arbetar man i skattebetalarnas intresse, det bör forskaren hålla i minnet.

Även om Christian Azar själv är aktiv i samhällsdebatten och gör inlägg är det inget han kräver av andra forskare.

– Det är politiskt korrekt att säga att forskare bör delta i samhällsdebatten, men ett ökat engagemang från forskare i den debatten behöver inte betyda att det blir bättre beslut. Bör krav på sänkta skatter från en professor i nationalekonomi väga tyngre än andras åsikter? Och vilka forskare vet vad som är "bäst" när det gäller betydelsen av pappans del av föräldraledigheten?

– Jag har svårt att tro att någon kan hålla sig helt neutral, resonemangen glider lätt över i värderingar snarare än forskning. Så även vi forskare bör bemötas med sund skepsis när vi gör våra inlägg i samhällsdebatten.

Universitetens och högskolornas "tredje uppgift" – att informera allmänheten om den forskning som bedrivs – är något som Christian Azar betraktar som en viktig, men tyvärr lågt prioriterad uppgift.

– Låt forskare få ökade möjligheter att möta allmänheten med föreläsningar på till exempel bibliotek.

– Ett omfattande arbete med att föra ut sin forskning till politiker, näringsliv och allmänhet i form av föreläsningar ger inte alltid

lika mycket ”cred”, som om man ägnat den tiden åt forskning och publicering i vetenskapliga tidskrifter, konstaterar han.

Med ditt samhällsengagemang som forskare; skulle du kunna tänka dig att bli politiker?

Christian Azar drar på svaret, länge. Så länge att han motiverar eftertanken med att han vill visa frågeställaren respekt för frågan.

– Njaa... jag har inte tillräckligt stort intresse för alla de frågor som politiker måste brottas med.

Intervju av Lars Longueville

PER BILL (f 1958) är riksdagsledamot för moderaterna sedan 1994. Han är förste vice ordförande i Näringsutskottet och doktor i medicinsk vetenskap.

” Hos forskarna finns en okunskap om hur den demokratiska processen och förankringen går till och att den tar lång tid ”

– Många politiker grubblar över hur universitet och högskolor ska kunna jackas in för att skapa välfärdsutveckling och bidra till tillväxten. Men det går inte att med tvång göra universiteten till en del av tillväxtmotorn. Där finns ett principiellt motstånd.

Per Bill, moderat riksdagsledamot och doktor i medicinsk vetenskap, skjuter omedelbart in sig på en grundläggande princip när han talar om relationen mellan politik och forskning; den om universitetens och högskolornas – och därmed forskningens – självständiga ställning.

– Man ska ha friheten att beforska det man vill beforska, slår han fast. Och man ska också kunna kritisera den politiska makten.

Finansiering och penningflöde blir därmed en avgörande fråga för Per Bill. Det ska finnas många intäktskällor och kanaler in till universiteten, de ska vara formaliserade, synliga och kontrollerbara. Ingen källa får vara så dominerande att universitetens fristående ställning äventyras.

– Staten har ett ansvar för att finansiera grundforskningen. Det är ett ansvar som man drar sig undan, menar han. Statens roll som forskningsfinansiär har krympt under senare år, det gäller grundforskningsanslagen och fakultetsanslagen.

– Ju tommare penningbörs, desto mer strid blir det om de medel som finns. Jag ser oroande tendenser till att enskilda forskare och till och med universitet tar hänsyn till vad man tror att statsmakterna vill ha ut av forskningen.

– I dag kommer betydligt fler förfrågningar än tidigare om anslag till sådant som borde täckas av grundutbildningsanslagen.

För Per Bill är en bred finansiering av universiteten och högskolorna en garant för självständighet och oberoende. Staten ska svara för en god grundutbildning och fakultetsfinansiering, därutöver ska det finnas många olika intäktskällor och kanaler för universiteten och högskolorna.

– Staten ska ha insyn och ekonomisk kontroll eftersom man är finansär, men det ska också Bill Gates ha – eller näringslivet om du så vill. Det måste vara ordning och reda på pengarna och pengahandlingen. Det är nödvändigt med transparens. Pengarna ska användas för det de är avsedda, inget annat.

– Den insynen kan ske genom revisorer. Av det skälet är det inte nödvändigt att universiteten har politiker i sina styrelser, för det är i första hand fråga om en ekonomisk kontroll, inte demokratisk, anser Per Bill, som helst ser blandade styrelser.

Han tycker att risken är uppenbar att staten styr forskningen till områden som är politiskt gångbara, alltså en politisk styrning av forskningen.

– Ta begreppet genus till exempel. Naturligtvis vill jag bekämpa diskriminering efter kön. Jag hyllar också tanken på lika möjligheter för alla och vill att mina tvillingar, en flicka och en pojke, ska ha samma chans. Men är det rimligt att begreppet ska finnas med i praktiskt taget all forskning i dag? Knappast.

Å andra sidan finns det forskare som mer eller mindre tydligt skriver politiker på näsan vilka beslut som bör fattas.

– Ibland lägger forskare fram rapporter och gör uttalanden som är väldigt tydliga förslag om vad vi politiker bör besluta om, konstaterar Per Bill. Det finns också en förväntan om att de politiska besluten ska komma snabbt.

– Jag uppmantrar forskare att delta i det politiska samtalet. Det är inte alls så att vi politiker är ointresserade av forskarnas arbete och resultat. Vi tar till oss deras arbeten, men den politiska processen tar lång tid. Och den ska få ta lång tid.

– Hos forskarna finns en okunskap om hur den demokratiska processen och förankringen går till och att den tar lång tid. Där önskar jag mer förståelse.

En konkret fråga som skapar konflikter och ofta ställer forskare,

politiker och allmänhet i strid med varandra är när register över medborgare, insamlade och uppbyggda uteslutande för ett uttalat forskningsändamål, används i annat syfte än det från början avsedda; exempelvis för spaning efter misstänkta brottslingar, för annan forskning eller i kommersiella syften. Det kan gälla databaser, DNA-register, biobanker och liknande.

Här är Per Bill entydig – och upprörd:

– Forskningsregister ska vara forskningsregister och ingenting annat! Här ska inte staten i efterhand kunna komma och bryta uppgjorda avtal och kontrakt.

– Om staten anser det påkallat med särskilda kriminalregister eller register för andra ändamål, då får man bygga upp det. Det måste från början bestämmas vad syftet med registret är och det ska vara oåterkalleligt.

Det här, anser Per Bill, är en mycket viktig fråga för forskare och politiker att gemensamt diskutera och ta ställning till.

– Vem värnar i det här sammanhanget om den enskildes integritet? undrar han.

Intervju av Lars Longueville

BRITT-MARIE DANESTIG (f 1940) är riksdagsledamot för vänsterpartiet sedan 1994. Hon är förste vice ordförande i Utbildningsutskottet och har arbetat som universitetsadjunkt i beteendevetenskap och psykologi. Hon är vice ordförande i Linköpings universitets styrelse och styrelseordförande för Polarforskningssekretariatet.

”Poesin tillhör inte dem som skapar den utan dem som behöver den.” Så är det med forskningen också

I den italienska filmen *Il Postino* använder sig postiljonen Mario av Pablo Nerudas ”poesia amore” för att uppvakta och vinna den vackra Beatrices hjärta. När Neruda förebrår honom för detta svarar postiljonen: ”Poesin tillhör inte dem som skapar den utan dem som behöver den.” Så är det med forskningen också. Den är inte enbart en inomvetenskaplig angelägenhet utan dess resultat tillhör oss alla. Forskningen både påverkar och påverkas av samhällsutvecklingen. Inom loppet av de sista hundra åren har vetenskapliga genombrott som relativitetsteorin och upptäckten av DNA-strukturen ändrat vår förståelse av oss själva och av världen runt omkring oss. Utvecklingen inom ett antal forskningsområden har bidragit till att öka levnadsåldern och också höja levnadsstandarden i stora delar av världen. Men forskningen har också tagits i bruk på ett negativt sätt, bland annat i utvecklingen av atomvapen och i åtgärder som skadat vår miljö.

Som politiker behöver vi forskningen för att vårt arbete och de beslut vi fattar ska vila på bästa möjliga kunskapsunderlag. Både de olika politiska organen och jag som enskild ledamot behöver få tillgång till kunskap om relevanta forskningsresultat och kvalificerade analyser av samhällsutvecklingen.

En kritisk upplyst samhällsdebatt kräver att viktiga frågor och konflikter belyses från flera håll. Till exempel kräver frågan om omfattningen av och orsaken till klimatförändringarna både kunskap om komplexa sammanhang i naturen och sociala system, och sammanhanget mellan dessa. Frågeställningar av detta slag bör inte bara hanteras av expertis, utan diskuteras öppet av flera kvalificerade

aktörer. I det samtalet är det viktigt att mobilisera hela vetenskaps-samhället och utveckla dialogen mellan forskare och politiker. Ett problem härvidlag är att forskningskommunikation inte är merite-rande för forskarna. Det ger inga vinster i form av ökade anslag och det efterfrågas inte heller av forskningsfinansiärerna.

I en värld där nya kunskaper har stor effekt på samhället är det viktigt att våra politiska beslutsfattare nära följer utvecklingen inom vetenskap och teknik. I en del andra länder finns inom parlamenten särskilda utskott som har till uppgift att arbeta med forsknings- och utvecklingsfrågor med inriktning mot framtiden. Så ser det ut i vårt grannland Finland som har ett särskilt framtidsutskott under ledning av statsministern. I Italien har man inrättat ett utskott för vetenskap och teknologi etcetera.

I Sverige har Sällskapet Riksdagsledamöter och Forskare (RIFO) i en skrivelse föreslagit att riksdagen ska utveckla ett liknande koncept för att hantera vetenskapsfrågor. I skrivelsen betonas att politiker ofta arbetar med en snäv tidshorisont. Ett utökat tidsperspektiv skulle sannolikt både stödja och förbättra de politiska besluten.

Redan i dag strävar den svenska riksdagen efter att fördjupa kontakten mellan politiker och forskare. Talmannen har tagit ini-tiativ till att riksdagen varje år anordnar särskilda forsknings- och framtidsdagar där ett stort antal forskare deltar vid olika seminarier. I riksdagskommitténs enkät till utskotten visade det sig också att det finns en uttalad vilja att utveckla arbetet med forsknings- och framtidsfrågor.

Om forskningen ska få en mer framträdande roll i riksdagsarbetet är mottagningskapaciteten en av förutsättningarna. Ett sätt för utskotten och de politiska partierna att skaffa sådan kapacitet är att forskare och experter rekryteras till utskotts- och partikanslierna, med uppgift att tolka, värdera och föra in vetenskapliga data i det politiska arbetet. Ett annat är att utveckla de forskningsöversikter som forskningsråden då och då ger ut. Vetenskapsrådets webbplats för journalister skulle också kunna utökas till att inbegripa även politiska beslutsfattare. Utskotten skulle också kunna uppmanas att varje mandatperiod lägga fram/uppdatera ett forskningsbaserat fram-tidsbetänkande, i vilket man försöker identifiera och problematisera

förhållanden som kan få betydelse på längre sikt. Utskotten kallar ibland även in forskare inom ett visst forskningsområde till utfrågning och samtal, så kallade hearings. Tänkbart är också att utvidga utskottens initiativrätt och ge utskotten möjlighet att "beställa" ett vetenskapligt baserat underlag när en viktig förändring inom utskottets område ska genomföras. Särskilda insatser skulle behövas för att öka utskottens kunskap om forskningsmetodik och centrala FoU-begrepp. Kanske borde alla politiker få en kurs i vetenskapsteori. Kungl. Vetenskapsakademien anordnade för en tid sedan ett intressant seminarium kring vilka kriterier som bör vara uppfyllda för att man ska kunna tala om vetenskaplighet. Fler sådana seminarier tror jag skulle vara till nytta för många politiker.

För mig har det varit betydelsefullt att ha tillgång till ett personligt nätverk av forskare som jag har förtroende för och som jag kan lita på under en politiskt känslig process. Men sådana relationer tar tid att bygga upp. Jag har också erfarenhet av att vara ledamot av ett universitets styrelse och ordförande i en statlig forskningsmyndighet, två uppdrag som gett mig god insikt i forskarnas villkor. Nu medverkar jag också i ett av VINNOVAs programråd, vilket jag hoppas kommer att ge mig värdefull kunskap om hur forskarna tänker kring forskning när det gäller excellens, ledarskap och tillväxtpotential.

Inom det utbildningspolitiska sakområdet, som jag har snart tolv års erfarenhet av, får vi en mängd FoU-rapporter från myndigheter som Skolverket, Myndigheten för Skolutveckling, Högskoleverket och forskningsråden etcetera. Tyvärr är det så att forskningsresultaten ofta inte är särskilt entydiga, snarare tvärtom. Som exempel kan jag nämna betygens funktion. Stimulerar betyg elevernas inlärning eller har de en hämmande effekt? På vilket sätt påverkar betygen arbetssätt och arbetsformer? Forskningen ger inga klara svar på dessa frågor.

Det största problemet är dock när de politiska lösningarna och förslagen går helt på tvärs mot vetenskapen. Ett bra exempel är rätten att fritt välja skola och dess konsekvenser för segregationen. Här är i stort sett forskarna överens om att valfriheten förstärkt segregationen. Även inom kriminalvården har de vetenskapliga resultaten fått liten

genomslagskraft. Det blir en paradox när politiker pratar om hur viktigt det är med kunskap och forskning, men inte använder den forskning som finns.

Forskningsresultaten förenklas också i den politiska debatten. De återkommande rapporterna där svenska elever jämförs med elever i andra länder skapar ibland braskande rubriker om en skola i kris med påföljande partipolitiska utspel. Alltför få verkar bry sig om att skaffa sig kunskap om *vad* som mäts och *hur* det görs innan man drar vittgående slutsatser. Hur ofta är det ”päron och äpplen” som jämförs? Här kan en organisation som Vetenskap & Allmänhet, VA, bidra till ökad tydlighet.

Forskare och politiker är ömsesidigt beroende av varandra, men vi har olika roller och skilda villkor. Som politiker måste jag relatera till inte bara vad som är önskvärt, utan också vad som är politiskt möjligt och ekonomiskt försvarbart. Som politiker måste jag kunna stå emot lobbyister och ibland ligga före forskarna i att se vad som händer mer generellt inom ett visst område. Det är också viktigt att forskarna i kontakter med politiker i första hand ser sig som förmedlare av kunskap och inte enbart som pr-personer för sitt eget universitet. Frågan är också vilka krav man kan ställa på forskarna att kanske inte direkt delta, men ändå ha kännedom om den politiska debatten och i alla fall delta i det offentliga samtalet. Hur ska den så kallade tredje uppgiften påverka forskarna?

Det är min övertygelse att offentligfinansierad forskning ska vara tillgänglig för alla, för forskarvärlden, för allmänheten och för tredje världen. Framtidens Sverige kommer att i ännu högre grad än hittills vara beroende av starka kunskapsmiljöer. Som ett rikt land har vi också ansvar för att bidra till den globala kunskapsutvecklingen. Forskningen bör därför integreras tydligare som verktyg i biståndspolitik.

En opinionsundersökning från VA visar att människor är trötta på larmrapporter. En stor majoritet har förtroende för forskare, men det finns en okunskap om vetenskap, inte minst bland de unga. Nya forum behövs för att förmedla inte bara resultat, utan även det som skapar intresse för forskningsprocessen, det vill säga forskarnas sätt att tänka. Här har VA en stor pedagogisk uppgift!

HELENA EDLUND (f 1960) är professor i molekylär utvecklingsbiologi vid Umeå universitet. Hon har tilldelats flera vetenskapliga priser för sin forskning och startade 2001 bioteknikföretaget Betagenon som hon nu driver.

” Sätt samma press på junkfood- industrin, som den tobaksindustrin utsattes för ”

Helena Edlund, professor i molekylär utvecklingsbiologi vid Umeå universitet, förväntade sig att få möta politiker på nationell nivå när hon tog plats i styrelsen för Vetenskapsrådet. Då skulle hon förklara vilken betydelse grundforskningen har för att nå medicinska framsteg.

– Läkemedelsindustrin har ett skriande behov av nya upptäckter, men på nationell nivå har man inte insett värdet av att stödja grundforskningen, säger hon.

Hon skulle också tala om – och då gäller det hennes eget forskningsområde – vilka sjukdomar övervikt och fetma för med sig och på vilka sätt samhället skulle kunna motverka en utveckling som orsakar enskilt lidande och samhällsliga kostnader.

– Jag skulle velat träffa politiker på rikspanelet, gärna regeringsföreträdare, och diskutera grundforskningens betydelse, men det blev inte så, konstaterar Helena Edlund.

– Jag saknade en dialog med politikerna, det hade jag haft förväntningar på.

– Vår styrelseordförande, en före detta rikspolitiker, och generaldirektören träffade säkert politiker, men under den tid jag satt i styrelsen träffade vi forskare inte några politiker på nationell nivå.

– På regional nivå finns ett starkt intresse för universitetet och dess centrumbildningar hos politiker och omvärld, menar Helena Edlund. Där har man insett värdet av att centrumbildningarna också ägnar sig åt grundforskning. Man ser att de fungerar som motorer i välfärdsutvecklingen.

Men grundforskningen är styvmoderligt behandlad av statsmakterna.

– Forskarna själva bör initiera programmen, men i stället blir det beställningar inom profilmråden som regeringen pekar ut, till exempel medicinsk forskning för att bota cancer. Det är som att beställa en vara som ska levereras, men så fungerar inte forskning. Det är mer komplicerat än så, menar Helena Edlund.

– Man vill ha snabb nytta av forskningsresultaten, därför prioriteras tillämpad forskning, som egentligen borde kunna utföras av industrin. Det finns inte plats för nyfikenhetsforskning i dag.

– Samtidigt har läkemedelsindustrin stor brist på nya upptäckter. Det saknas nya tag inom medicinsk forskning. I stället licensierar industrin nya små biotech-företag.

När det gäller den anslagsfinansierade forskningen tycker Helena Edlund att forskarna själva är dåliga på att prioritera hur anslagen ska fördelas.

– Vi har pytsat ut lite till många. Vi har varit dåliga på att prioritera inom de olika forskningsfälten. Det får vi forskare ta på oss. Följden har blivit att det saknas pengar till djupare forskning.

Satsningen på yngre forskare tycker Helena Edlund är rätt, men samtidigt är hon djupt orolig för den kommande generationsväxlingen i forskarleden. Kommer det att finnas någon ny generation att växla till? undrar hon.

– Vi måste stödja de unga och ge dem en chans att visa vad de går för, men jag vill inte lura in de yngre som disputerar på en forskarkarriär som inte finns, säger hon.

– Det borde finnas en tydligare karriärväg efter forskarutbildningen, men det saknas tjänster dels vid forskningsråden, men framför allt vid universiteten. Jag befarrar att Sverige håller på att förlora en hel forskargeneration.

Arbetslösheten bland akademiker är stor och den ökar. Det finns helt enkelt inga jobb att gå till, konstaterar hon.

Om sitt eget forskningsfält, molekylär medicin, som handlar om de sjukdomar som följer av fetma – diabetes bland annat – har Helena Edlund mycket att säga, men det har aldrig blivit aktuellt att träffa politiker för att tala om den saken. Det överraskar eftersom Helena Edlund både är engagerad och uttrycker sig tydligt och rakt.

– Fetma är en följd av att vi äter fel mat och samtidigt rör oss för lite, konstaterar hon. Det är ingen slump att Storbritannien är ett av de fetaste länderna i Europa och att fetma är en klassfråga, det ser man helt klart i USA.

Skräpmataskulturen är väl etablerad och på tillväxt, inte minst bland unga.

– Skär du samtidigt ner på gymnastiken och försämrar kvaliteten på skolmaten, så blir det så här.

Helena Edlund har konkreta förslag:

Inför en särskild skatt på godis, snacks, chips och läsk. Om det är omöjligt; sänk skatten på nyttig mat i stället.

För att bromsa utvecklingen och förändra matvanorna krävs det att samhället samlas kring samordnade kampanjer i kombination med politiska beslut.

– Titta på hur rökningen bekämpades! Det tog lång tid, tjugo till trettio år, att nå där vi är i dag, men det har varit ett framgångsrikt arbete.

– Kampanjer och målmedvetna satsningar för att få en vettig kosthållning, det är vad som behövs. Sätt samma press på junkfood-industrin, som den tobaksindustrin utsattes för.

Har du blivit ombedd att tala om detta för politiker?

– Nej, jag har inte blivit tillfrågad att tala med politiker om de här sakerna, men andra forskare kanske har blivit det. Men jag möter gärna politiker och inte minst allmänhet för att tala om fetma och dess biverkningar och vad som kan göras för att motverka utvecklingen.

– Ska du kunna motivera din forskning bör du ju även kunna gå ut till allmänheten och berätta om den och varför grundforskningen är så viktig.

När det gäller konsekvenserna av den tilltagande fetman och dess biverkningar bland befolkningen, frågar sig Helena Edlund var gränsen går mellan politikernas ansvar och den enskildes.

– Den enskilde har naturligtvis ett stort ansvar och får ta konsekvenserna av sitt handlande, men samhället är ju också i högsta grad delaktigt. Jag tänker på en stadsplanering som tillåter stora köpcentra, den kommersiella marknadsföringen, skolans betydelse

för kunskap och skolmåltidernas kvalitet. Konsekvenserna för samhället är ökade kostnader för sjukvården.

Skulle du vara beredd att engagera dig politiskt för att driva de här frågorna?

– Det skulle i så fall ske på bekostnad av min forskning och det vill jag inte, men jag möter gärna både politiker och dem min forskning gäller för att informera. Jag gillar det och det är viktigt, säger Helena Edlund. Det borde prioriteras högre i forskaruppdraget.

Intervju av Lars Longueville

LENA EK (f 1958) är EU-parlamentariker för centerpartiet sedan 2004 och ledamot av parlamentets industri-, forsknings- och energiutskott. Hon är ledamot av centerpartiets styrelse och verkställande utskott. 1998–2004 var hon riksdagsledamot och ekonomisk talesman för partiet. Hon är jurkand och har forskat och undervisat i juridik.

” Utvecklingen i sig är något positivt. ” Det negativa är att vi inte hinner med att reglera avarterna

För EU-parlamentarikern Lena Ek (c) är forskningsresultat, vare sig de återfinns i form av avhandlingar, rapporter eller nyhetsbrev, viktiga och ständigt återkommande källor till information och kunskap i hennes politiska vardagsarbete. Så var det även under hennes år som kommunalråd i Valdemarsvik, under tiden i landstinget och under hennes riksdagsperiod.

– Jag tror att jag är rätt ovanlig som använder forskningsresultat i den utsträckning jag gör, säger hon.

– Jag går ofta tillbaka och läser in mig på någon forskningsrapport innan jag bestämmer mig.

– Det har blivit en praktisk hantering i det politiska arbetet, men också en värderingsmetod; ett sätt att sortera och värdera. Jag försöker komma med på e-postlistor och nyhetsbrevslistor. Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademiens presentationer av forskningsläget är till exempel mycket användbara och bra.

Lena Eks bakgrund med en jur kand, en forskarutbildning och en halv avhandling vid Lunds universitet är en förklaring till hennes arbetssätt.

– Jag lärde mig mycket som jag har nytta av i dag genom forskarutbildningen, bland annat en källkritisk hållning och att leta efter egna källor.

Den kunskapsbank som forskningen utgör borde utnyttjas mer av politiker, tycker Lena Ek. Det är slöseri med resurser; med människor, medel och miljö, att inte använda den kunskap som finns.

– Det förvånar mig att man inte är flitigare med att använda bra forskningsresultat, framför allt i kommuner och departement. De

är ju rena idébankerna. Jag skulle med lätthet kunna lägga fram en lista med minst tio idéprojekt som baserar sig på forskning och som skulle kunna förbättra samhället och tillvaron för medborgarna, säger hon.

Lena Ek berättar att när hon blev kommunalråd i den av företagsnedläggningar och rationaliseringar hårt drabbade hemkommunen Valdemarsvik var arbetslösheten 16 procent. På fyra år sjönk den sedan till mindre än tre procent.

– Och det mycket tack vare ett omfattande arbete där vi sökte EU-medel för att anordna årliga konferenser på länsnivå med seminarier för att skapa kontaktytor mellan kommunerna, dess näringsliv och forskarvärlden. Vi var ett stort gäng som jobbade med detta.

– I den arbetsgrupp vi bildade hade vi aktiva kontakter med forskare från KTH, Chalmers och Linköpings universitet för att nyttja frontforskningen i vårt regionalpolitiska utvecklingsarbete.

– Arbetet gick ut på att åstadkomma en samhällsförändring där vi nyttjade forskning för att se hur vi skulle bära oss åt innan vi startade utbildningsinsatser, byggde infrastruktur, skapade en turismsektor och en IT-bransch som inte funnits tidigare.

– Innovationssystemet i Sverige är som en myrstack. Vi är hemskt dåliga på att ta hand om den mellanliggande verksamheten och industrialisera resultaten. Det borde vi själva göra, men nu är det i hög grad utländska företag som tar hand om den uppgiften i stället.

– Det saknas en nationell struktur för detta. Det anser jag att en ny regering borde införa, säger Lena Ek. Det är ju en del av välfärdsbygget, en motor för att bygga ett bättre samhälle.

– Det här arbetet tog vi itu med i gruppen i Valdemarsvik. Det var ett konkret arbete, som visade sig fungera. Vi kan se fler exempel på det på olika håll i Europa och världen.

Just nu leder Lena Ek den liberala gruppen i utskottet för industri, energi, forskning och IT i EU-parlamentet.

– Det är otroligt viktigt att besluten om Europas framtida energipolitik baseras på forskning. Det möter en väldig respekt att jag använder den här forskningsinriktade arbetsmetoden, säger hon och berättar att hon har kontakt och erfarenhetsutbyte med ett antal

EU-politiker med ett liknande arbetssätt.

En del forskare underskattar politikernas förmåga och vilja att ta till sig forskningsresultat och tror att de måste förenkla. Men så är det inte, menar Lena Ek. Å andra sidan underskattar många politiker den snabba tekniska utvecklingen och de möjligheter som den för med sig.

– Utvecklingen i sig är något positivt. Det negativa är att vi inte hinner med att reglera avarterna, säger Lena Ek.

Intervju av Lars Longueville

LENA HJELM-WALLÉN (f 1943) var riksdagsledamot för socialdemokraterna 1968–2002. Hon var utbildningsminister 1982–85, biståndsminister 1985–91, utrikesminister 1994–98 och vice statsminister 1998–2002. Hon är ordförande i Stiftelsen för Strategisk Forskning och har varit ordförande för Vetenskap & Allmänhet.

” Forskarna ska inte bara tala till, utan också lyssna på allmänheten och deras synpunkter ”

Lena Hjelm-Wallén har som politiker alltid varit engagerad i forskningsfrågor. Det är ett engagemang hon behållit även efter sin tid som statsråd. I dag är hon bland annat ordförande i Stiftelsen för Strategisk Forskning.

Genom åren tycker hon sig ha sett den förmodligen vanligaste relationen politiker har till forskning och forskningsrapporter. Det är att leta resultat som bekräftar och stöder de egna argumenten och ställningstagandena.

– Forskningen borde i stället användas som ”ögonöppnare”, tycker Lena Hjelm-Wallén. Den borde stimulera vår nyfikenhet att ta reda på mer och bidra till ett nyttigt och kritiskt ifrågasättande.

– Bland politiker finns det stor förståelse för FoU, det är helt klart, men det är med betoning på U, utveckling. Vad har vi för omedelbar nytta av detta? undrar man.

– Det är nyttoaspekten som dominerar. Det är inte alltid så lätt att försvara grundforskningen. Att den kan vara till nytta i ett längre perspektiv är en nödvändig insikt.

Själv är hon övertygad om forskningens betydelse för ett samhälles utveckling och välfärd. Och att det krävs en långsiktig satsning på forskningen.

– Det gäller att värna forskningen och göra klart att det krävs statliga medel för att den ska fortgå. Det har hittills gått bra att hävda detta, men det är något som måste göras oupphörligen. Att förklara och motivera behovet av grundforskning, vid sidan av andra behov, kan vara ett dilemma.

– På den punkten anser jag att forskarna själva måste ta till

orda och förklara för allmänheten att forskning, och då inte minst grundforskning, behövs.

Här är Lena Hjelm-Wallén uppfordrande. Hon tycker att forskare i dag lobbar alldeles för mycket hos politikerna, i stället för att informera allmänheten om vad de håller på med.

– Forskarna ska inte tro att vi politiker har en kran som vi kan öppna och att det då rinner en strid ström av pengar ur den. Så är det absolut inte.

– Det är forskarna själva som måste vinna allmänhetens, ja, de enskilda medborgarnas, och politikernas förståelse för hur viktig forskningen är och att den måste stå fri.

– Det är inte bara politikernas uppgift att klargöra forskningens betydelse för samhällsutvecklingen. Det är i högsta grad också en uppgift för forskarna, konstaterar Lena Hjelm-Wallén.

Finansieringen är styrande för vad universitet och högskolor kan åstadkomma och där är de statliga anslagen avgörande. Mot den bakgrunden och det faktum att det sitter politiker i styrelserna för universitet och högskolor måste man ställa frågan hur fri från statlig styrning forskningen egentligen är?

– Grundforskningen är i första hand en statlig angelägenhet, och den är och ska vara fri. Det är absolut nödvändigt.

– Finansieringen av övrig forskning och utveckling kan ske på olika vägar. Så är det i dag. Det finns många olika finansiärer och bidragsgivare och det tycker jag är bra.

– Staten kan också beställa forskning kring ett speciellt ämne och betala för det. Så är det till exempel nu i samband med energiomställningen. Det är fråga om en politiskt beslutad och styrd energiomställning i Sverige. För att genomföra den har staten beslutat ge extra mycket pengar med förhoppningen att samla de vetenskapligt mest kvalificerade forskarna kring ämnet.

Vad är då motivet till att det ska sitta politiker i styrelserna för universitet och högskolor – är det inte för att styra forskningen?

– Nej, att det finns politiker i styrelserna tror jag inte i något avseende påverkar forskningens inriktning. Politikerna sitter där i egenskap av allmänhetens representanter. De företräder "samhällsintresset" och det är positivt och bra. Det vore väldigt olyckligt om

det inte fanns politiker i rollen som allmänhetens representanter i dessa styrelser, menar Lena Hjelm-Wallén.

– Det är också positivt att ha representanter för näringslivet i styrelserna. Även för dem bör det samhälleliga intresset vara ledande i styrelsearbetet, inte speciella branschintressen. Som allmänhetens representant utövar du också en form av ekonomisk kontroll genom styrelsearbetet.

Lena Hjelm-Wallén vill höra fler forskarröster i samhällsdebatten. Hon efterlyser tätare möten och fler arenor där forskare kan träffa inte bara politiker, utan framför allt allmänheten, medborgarna. Där de kan berätta om sitt arbete och sina metoder. Forskarna i gemen borde känna större lust och intresse av att föra ut och förklara vad de håller på med, anser hon.

– Jag önskar en ömsesidighet i relationen; forskarna ska inte bara tala till, utan också lyssna på allmänheten och deras synpunkter. Det är en demokratiaspekt.

– Jag vill att universitet och högskolor ska ta den ”tredje uppgiften” på allvar och prioritera upp den. Egentligen skulle jag önska att man gick ännu längre än i dag i kraven på att universitet och högskolor ska kommunicera och föra ut information om sin verksamhet och sina resultat – samtidigt tycker jag att det trista och intetsägande begreppet ”tredje uppgiften” borde försvinna.

Etiska aspekter på hur forskning bedrivs och hur långt en forskare kan gå i sin forskning är med nödvändighet kopplade till det medborgerliga opinionsläget. Det måste finnas en acceptans i samhället för det som sker i forskningslaboratorierna. Det är ett av skälen till varför det är så viktigt att forskare och allmänhet möts.

– Det finns en risk att tilltron till forskningen försämras om gränsen för vad opinionen anser vara rätt och relevant, skiljer sig från vad forskaren anser vara rätt och riktigt. Det är viktigt att forskarna inte går för långt utan att allmänheten är med, säger Lena Hjelm-Wallén. Just nu gäller ifrågasättandet kanske främst genmanipulation eller nanoteknik, tids nog är det något annat. Man ska också komma ihåg att opinionen förändras över tid.

– Här måste forskare och politiker mötas och föra diskussioner. Ytterst är det regering och riksdag som sätter gränser. Man kan

naturligtvis inte sätta stopp för tänkandet, men starkt ifrågasatt forskning till exempel av etiska skäl påverkar naturligtvis politikerna i anslagstilldelningen.

Intervju av Lars Longueville

JAN HJÄRPE (f 1942) är Mellanöstern-kännare, religionsforskare och professor i islamologi vid Lunds universitet sedan 1984. Han har varit rådgivare åt bland annat Utrikesdepartementet.

” Forskarnas ”å ena sidan, å andra sidan” ses som velighet eller opålitlighet ”

Låt mig först presentera mig: Lite drygt fyrtio års verksamhet som religionshistoriker, religionsforskare, islamolog. Intresserad särskilt av förändringsprocesser i den religiösa världen. Men också av religionspsykologi. Viss inriktning på islamiskt språkbruk, berättelser och historieskrivning och hur sådant återspeglas i det politiska språket i den muslimska världen. Intresserad också av att analysera islamisk rättstradition. Nu hektiskt verksam emeritusprofessor.

Med en sådan inriktning har det naturligtvis blivit många kontakter under åren med den politiska världen, opinionsjournalister, diplomater (till och med utlånad av universitetet till Utrikesdepartementet en period) och politiker på det lokala, nationella och internationella planet.

Hur fungerar kommunikationen mellan de två världarna, forskar- och universitetsvärldens folk och den politiska sfärens människor? *Bayna bayna*, säger araberna, ”mitemellan”, ”sisådär”. Just genom att jag genom mitt ämne och inriktning har levt så pass mycket i mellanrummet, brospannet mellan de två, tror jag att jag ser problemen ganska väl. Men jag kan fortfarande baxna över de missförstånd som kan dyka upp och sedan valsa runt i diskussionerna och i pressen. Ett exempel på detta (bland flera) var när jag i några artiklar försökte förklara hur islamistiska extrema jihadisters världsbild ser ut, hur till exempel en självmordsbombares rationalitet fungerar. Poängen med detta var att visa hur vissa av de åtgärder som den amerikanska ledningen (och även Europas) vidtar i försöken att begränsa terrorn är kontraproduktiva. De uppfattas nämligen så att de tycks bekräfta den världsbilden. Därmed stärks extremistgruppernas beslutsamhet att göra aktioner i stället för att försvagas, och detta

har bevisligen bidragit till att öka rekryteringen till sådana aktioner. En rad ledarskribenter och politiska kommentatorer uppfattade då detta som att jag *försvarade* terroristerna, stod på deras sida. Jag blev bra häpen över att saken kunde uppfattas så. Min intention var ju den motsatta: att visa på hur terrorismen skulle kunna bekämpas bättre. På samma sätt har ganska ofta en prognos, en resonerande förutsägelse om vad som *kan* hända, en beskrivning av ett möjligt framtida scenario, uppfattats som att jag vill och *önskar* att just det ska ske.

Det är då man undrar vad som kan orsaka att sådana missförstånd uppstår. Är det så att "paradigmen" är olika, att orden förstås på olika sätt i den akademiska miljön och i den politiska?

Vad går den akademiska träningen ut på? Låt oss besöka ett vanligt uppsatsseminarium i något humanistiskt eller samhällsvetenskapligt ämne. En uppsats ska behandlas. Författaren till den har noggrant försökt redovisa sina källor, sin kritik av dem, förklarat sina teoretiska utgångspunkter, analyserat materialet, dragit sina slutsatser och försiktigtvis försett dem med en rad förbehåll. Han är ju medveten om att opponenter nu tänker hitta så många fel och svagheter som möjligt. Vid nästa seminarium är rollerna ombytta, så det gäller att förstå, värdera och lägga på minnet vad opponenter och de andra deltagarna säger. Alla i seminariet är goda vänner. Kritiken är en positiv hjälp så att man lär sig hantverket och gör bättre och bättre ifrån sig – på vägen till den hägrande doktorsavhandlingen. Det gäller att lära sig att hålla huvudet kallt, att inte dras med av sitt material, att inte bli "part i målet", hålla sig utanför. Det gäller att inte engagera sig *i* det man forskar *om*. Man ska vara kall, utanför, just för att inte hemfalla åt önsketänkande. Man får inte blanda samman den prognos man gör med det som man önskar ska hända. Allteftersom åren går blir det här förhållnings sättet en naturlig, självklar sak. Man reflekterar inte över att det är den attityden man har. Man förstår inte att den kan uppfattas av andra som känslomässig kyla, brist på engagemang, rentav som brist på moral.

Jämför så med den politiska miljön och träningen där. Låt oss besöka ett ungdomsförbund där man övar sig inför framtida uppgifter,

men också redan från början aktivt deltar i "det politiska arbetet". Man förbereder just nu en valkampanj. Engagemanget för den egna saken är på topp. Det gäller att finna de bästa argumenten och att lära sig kritisera "de andras" argument. Källor, material, teorier är instrument att använda för *saken*, och deras värde bestäms av det. Prognosen ska stämma med det som är målsättningen. Sakuppgifter, teorier, prognoser som försvagar det som man ser som de väsentliga målen, eller den valda vägen dit, är inte välkomna och ska kritiseras och misstänkliggöras. Den är bäst som "vinner debatten" och får sympatierna från åhörarna. Kritikerna, opponenterna i valrörelsens debatter, är motståndare, fiender, inte medhjälpare som de är i forskarseminariet.

Jag tror att vi här finner åtminstone *en* förklaring till varför kommunikationen ibland fungerar dåligt. Forskarens inlägg uppfattas spontant som en del i en debatt, en ideologisk kamp mellan olika politiska positioner. Det i sin tur leder till att forskaren blir ovillig att alls uttala sig, därför att han krävs på "klara besked om var han står", medan han/hon själv hela tiden vill reservera sig, komplicera bilden, måla den i olika nyanser av grått i stället för svart eller vitt, visa att även det som verkar fullkomligt klart kan ha brister i källmaterial och teoretiska perspektiv. Hans/hennes kritik uppfattas då som ett avståndstagande, en fientlig position. Forskarens "å ena sidan, å andra sidan" ses som velighet eller opålitlighet. Forskaren själv märker den attityden och blir än mer ovillig att ställa upp.

Forskarsamhället vill helst forska efter eget val, få fakultetsanslag som gör att man kan bestämma själv vad man ska göra och vad man ska forska om. I värsta fall yttrar sig det i att man föredrar att inrikta sig på sådant som inte riskerar att bli indraget i någon politisk debatt eller fungera som beslutsunderlag i politiskt kontroversiella frågor. Man vill ägna sig åt "grundforskning". Nog så legitimt i sig, men det kan ibland bli ett skalkeskjul för att inte göra den forskning som det finns ett akut behov av i det samhälle som politikerna ska styra över. Man skriver för kollegerna i den akademiska världen (man "speciminerar"), men inte för världen utanför.

Jag är medveten om att det har funnits (och kanske finns) de som tillhör båda sfärerna och lyckas kommunicera väl inom båda.

Men sådana amfibier är inte särskilt vanliga.

Kan man förbättra kommunikationen? Det går nog med viss envishet, och om man är någotsånär hårdhudad. Det är önskvärt att man från forskarvärldens sida inte låter sig skrämmas av den politiska världens attityder, och att man på den politiska arenan försöker inse att språkbruket *är* olika, och att den (skenbart) kalla attityden faktiskt kan vara bra när man försöker förstå vad som händer i världen. Och att man inser att "förstå" inte är detsamma som "försvara" eller "acceptera".

Det är nog också önskvärt att akademikerna inte drar sig undan de problem som är eller blir politiskt brännbara. Även om det kan innebära att man behandlas som om man var politiker.

HASSE JOHANSSON (f 1949) är civilingenjör och forsknings- och utvecklingschef på Scania. Han har många patent och har tidigare bland annat varit VD för det egna företaget Mecel AB.

” Det finns en oerhörd kraft i forskningen som vi måste våga släppa fram, i stället för att bromsa ”

– Låt forskarna hållas! uppmanar Hasse Johansson, forsknings- och utvecklingschef på den globalt verksamma lastbilstillverkaren Scania i Södertälje. Han är väl medveten om att det måste finnas insyn och regelverk och sättas etiska gränser för forskarnas verksamhet.

– Men våra politiker är inte tillräckligt riskbenägna. Det finns en överbeskyddande attityd i deras hållning. Lagstiftning och regelverk måste förnyas om man vill ha en välfärdsutveckling. Det är ett för tungt och trögt system i dag, menar han och tar energifrågan som exempel.

– Kärnkrafttekniken har inte tillåtits att utvecklas eftersom det helt enkelt varit förbjudet i lag här i Sverige, men genom att låta bli att gå vidare, går vi in i väggen utvecklingsmässigt sett.

– Av någon anledning följde man efter kärnkraftsomröstningen inte heller upp utvecklingen av de alternativa energikällorna, de som skulle ersätta kärnkraften. Varför släppte man energifrågan helt och hållet? undrar Hasse Johansson.

Han tycker sig se en slags snuttifiering inom politiken, som kan jämföras med den som råder inom media; att en enskildhet i taget lyfts upp och behandlas. I den politiska världen är det lobbyisterna som skjuter in sig på en fråga, en ensak eller ett enskilt beslut och gör det till huvudsak. Och det här går politikerna på; enskilda politiker påverkas att profilera sig i än den ena, än den andra frågan.

– Det finns dessvärre alltför många spekulativa ämnen att engagera sig i för politikerna; det blir enskildheter i stället för principiella ställningstaganden. Därmed missar man helheten och långsiktigheten.

– Här tycker jag också man kan se att när ett forskningsresultat ser ut att passa det egna partiets politiska agenda, så tar man tag

i det och blåser upp det i opinionsbildande syfte, påpekar Hasse Johansson.

– Jag saknar långsiktiga planer hos politikerna. I dag är politiken alldeles för mandatstyrd. Det sker på bekostnad av ett långsiktigt ansvarstagande.

Hasse Johansson anser att i demokratisk ordning valda politiker ska styra samhällsutvecklingen och då även kunna lägga sig i naturvetenskaplig och teknisk forskning. Han framhåller att vetenskap och teknik har en oerhört stark påverkan på ett samhälles utveckling och förändring.

– Se bara vad elektriciteten betytt för vår välfärd, säger han.

– Men det finns en övertro på möjligheterna att förutse och styra den tekniska utvecklingen och hur den kan komma att nyttjas av människor. Ta datoriseringen, den är ett gott exempel på att det inte går att förutse alla användningsområden och alla olika konsekvenser.

– Vi måste hitta en bättre balans mellan det som är politiskt möjligt att uppnå och det som är tekniskt möjligt. Det finns en oerhörd kraft i forskningen som vi måste våga släppa fram, i stället för att bromsa. Här kan lösningarna finnas på många problem vi ställs inför.

– Därför tycker jag inte att man ska sätta stopp för stamcells-forskning eller genforskning. Den forskningen ger förmodligen svar på många av våra frågor.

För Hasse Johansson är det nödvändigt att den triangel som utgörs av universitetet/högskolan – den politiska makten – näringslivet kan samverka och samspela. Även om förutsättningar och uppdrag skiljer sig åt är alla tre beroende av varandra för att nå framgång.

– Vi i näringslivet fokuserar på vårt uppdrag; att nå ett så bra resultat som möjligt. Våra ägare vill ju ha avkastning på sina investeringar och därför vill vi sälja så många lastbilar som möjligt.

– Vi ser inte Sverige som något avgränsat. Vi finns på alla marknader, utom den nordamerikanska, där det säljs lastbilar. Ju mer likartad lagstiftningen är inom miljösektorn internationellt, desto bättre för oss. Vi vill att politikerna stiftar lagar och regler som är rimliga ur ett konkurrensperspektiv, säger Hasse Johansson och tar

upp olika sätt att se på åtgärderna för att minska koldioxidutsläppen.

– Har vi redan utvecklat bilar som finns på marknaden med motorer som klarar av att man blandar etanol i den vanliga bensinen och därmed minskar utsläppen, så borde det vara ett lockande alternativ, i stället för att förmå folk att köpa en ny bil, en etanolbil, för att utsläppen ska kunna minska. Det går ju att räkna ut vilka effekter man uppnår med den ena och den andra lösningen.

– Den politiska dimensionen stämmer inte alltid överens med det sakligt rationella, tycker Hasse Johansson.

– Den är trög och långsam. Skulle vi i andra verksamheter, till exempel i näringslivet, agera så långsamt skulle vi inte få mycket gjort.

– Om politikerna kunde tillåta sig att ompröva sina ståndpunkter vore mycket vunnet. Det finns för många irrationella faktorer i politiken i dag.

Det behövs en ökad ömsesidig förståelse och fler möten mellan forskarvärlden och politikerna, anser Hasse Johansson. För närvarande är han något bränd av sättet att skapa branschvisa samtal mellan näringsliv och statsråd/departement. Han hade räknat med att det företag han representerar skulle få vara med och föreslå för dem viktiga samtalsämnen som infrastruktur, energi och utbildning. Men riktigt så blev det inte; det räckte om man samtalade om utbildningen – tyckte regeringen.

Då lämnade Scania branschsamtalet, men fortsätter arbetet i programrådet för fordonsteknisk forskning. Där fungerar det bra och området är mycket viktigt, framhåller Hasse Johansson och tillägger:

– Jag efterlyser forum för möten och samtal mellan politiker och forskare i ett öppnare klimat och med ett långsiktigare perspektiv än vad som står till buds i dag.

Behövs det en ”tyst diplomati” forskare och politiker emellan?

– Samtal är nödvändiga, svarar Hasse Johansson.

Intervju av Lars Longueville

ULF KRISTERSSON (f 1963) är moderat finanskommunalråd i Strängnäs sedan 2003. Han var riksdagsledamot för moderaterna 1991–99. Han är civilekonom och har varit marknadschef för tankesmedjan Timbro.

” Det är ju naturligtvis så att vi alla uppskattar när forskningen styrker det vi själva anser ”

Ulf Kristersson är civilekonom och kommunalråd. Han har tidigare varit ordförande i Moderata Ungdomsförbundet, riksdagsledamot för moderaterna och arbetat på tankesmedjan Timbro under 90-talet. Sedan 2003 är han finanskommunalråd i Strängnäs. Rakt på sak deklarerar han:

– Jag har ett instrumentellt förhållande till forskningen. Jag är intresserad av att ha nytta av den, tämligen direkt. Naturligtvis!

Ulf Kristersson förklarar att han som politiker måste veta vad som egentligen sker i samhället, hur socioekonomiska förhållanden förändras till exempel. Sådant påverkar ju social- och familjepolitiken. Under riksdagsåren intresserade han sig mycket för rapporterna från Institutet för Framtidsstudier. De gav en hel del.

När riktlinjerna för den borgerliga familjepolitiken skulle dras upp efter valet var opinions- och värderingsforskningen högintressant, berättar han. Annars tillstår han att nog letar han efter forskningsresultat som verifierar de egna ståndpunkterna.

– Jag tar till mig av forskning som styrker min uppfattning, visst. För det är ju naturligtvis så att vi alla uppskattar när forskningen styrker det vi själva anser.

Som kommunalpolitiker är han ”mycket för enkäter och medborgarkontakter”.

– Vi tror att vi har bättre koll på läget än vi har. Vi behöver veta mer.

Forskarna är en viktig källa och kontaktyta för kunskap och information om läget i samhället, men långt ifrån den enda.

– Förr var forskarna de som talade om att så här är det; nu är det fler som konkurrerar om den uppgiften. Forskarna ger oss en del av verkligheten.

– För oss förtroendevalda är det viktigt att öppna alla dörrar till kunskap och information, understryker Ulf Kristersson.

– Förr i tiden satt nog forskarna på en högre piedestal än i dag, förmodar han. Framför allt är situationen förändrad för samhällsvetarna och sociologerna, men även naturvetarna har fått kliva ner från sin piedestal.

– Vem svarar i dag klart och entydigt på frågor som: *Kan vi bygga en tunnel här?* eller *Är det bra med ett glas rödvin varje dag?* undrar han retoriskt.

Hur obunden är forskaren?

– Jag har ingen aning. Men forskningens koppling till olika politiska sfärer är på väg att försvinna, det är min uppfattning. Man kan säkert vara en gedigen forskare och ändå ha samhälleliga politiska värderingar.

– Forskarna själva har nog velat vara med där deras resultat gör nytta och rent av ger ett inflytande över samhällsutvecklingen.

Ulf Kristerssons instrumentella relation till forskningen och forskarna innebär att han helst vill ha resultatet av deras arbeten i "Reader's Digest"-form; alltså snabblästa sammanfattningar.

När nedläggningen av regementet P10 i Strängnäs var ett faktum samlade kommunledningen 150 opinionsbildare inom kommunen för en överläggning.

– Vi kommunpolitiker kan påverka utvecklingen genom att ge så goda förutsättningar som möjligt för dem som bor och verkar här, inklusive företagen med sina FoU-avdelningar, förklarar han. Det kan bland annat ske genom att åstadkomma en bra skola och bra boende. Det är sådant som på sikt skapar inflyttning och därmed tillväxt.

En del forskare anser att den politiska processen går för långsamt. Vad anser du som politiker med erfarenhet från riksdag och kommun?

– Om processen går för långsamt beror det på taffligt politiskt ledarskap, svarar Ulf Kristersson.

Intervju av Lars Longueville

MARIE TORSTENSSON LEVANDER (f 1951) är professor i sociologi och undervisar i sociologi och kriminologi vid Malmö högskola. Hon är ledamot i Brottsoffermyndighetens råd.

STEN LEVANDER (f 1939) är professor i psykiatri, med dr och överläkare på rättspsykiatriska kliniken vid Universitetssjukhuset MAS i Malmö. Han har tidigare varit sakkunnig i Socialstyrelsens rättsliga råd och Vetenskapligt råd i rättspsykiatri.

” Om regeringen inte vill ha vetenskapliga råd så ska den slippa det ”

Politiker framhåller att de vill ha kunskap för att fatta rätt beslut. Men de styrs också av andra hänsyn. Det finns hjärtefrågor, inte minst rörande brott och brottslingar. Om centrala retoriska utgångspunkter för politiken utmanas av vetenskapliga sakförhållanden tvingas man demonisera de forskare som levererar sådana fakta. Vi har utmanat viktiga politiska sanningar, i olika sammanhang och vid skilda tidpunkter, och bemötts på samma sätt av olika politiker. Kärnan i demoniseringen utgörs av att forskare av vårt slag är elitistiska och känslomässigt kyliga, att verkligheten egentligen inte finns (allt är politik och sociala konstruktioner), och att det alltid går att hitta forskare med motsatt uppfattning, varmare känsloliv och mer demokratiskt sinnelag.

Sten Levander: Den forskargrupp jag tillhörde var under tidigt 1970-tal världsledande inom området personlighetsstörningar och kriminalitet. De svenska ungdomsvårdsskolorna var under denna tid föremål för våldsamt kritik, särskilt Lövsta skolhem som tog emot de mest störda pojkarna från hela landet. Vi ville forska på dessa ungdomar. På Socialstyrelsen (som skulle godkänna detta) cirkulerade en skrivelse: *elitistiska forskare som ser på pojkarna som försöksdjur – detta får inte bli svaret på kritiken mot Lövsta*. Skolhemmet saknade konsultpsykiater sedan någon tid. I strid med egenintresset tog jag på mig uppdraget 1975, vi fick tillstånd för forskningsarbetet och jag slet ont som kliniker i fem år. Forskningsresultaten var alarmerande: svårt störda ungdomar, 300 procents överrepresentation av invandrare, omfattande neuropsykiatriska problem, helt olika behandlingsbehov som möttes med samma behandling för alla,

våld mot personal, massor av rymningar med åtföljande brott. Trots detta: ju tidigare man ingripit med tvång och ju längre tvångsvård en pojke fått, desto bättre var behandlingsresultaten.

Politiskt ville man ha bort allt tvång i socialtjänsten¹ och i linje med detta önskade Socialberedningen och dess ordförande Lars Grönvall reformera den svenska ungdomsvården i grunden. Det statliga huvudmannskapet upphörde, ungdomsvårdsskolorna blev paragraf 12-hem, ungdomsfängelse avskaffades, och frivillighet blev ett honnörsord. Målet för verksamheten förändrades från *vård & behandling till särskilt noggrann tillsyn* och personalstaten reducerades med 30 procent. Något forskningsstöd för dessa förändringar fanns inte.

Jag rapporterade om våra fynd vid flera tillfällen till socialminister Gertrud Sigurdsen under tidigt 1980-tal men fick aldrig något svar. Några år senare stod det klart att reformen slagit fel – de mest våldsamma och brottsbenägna ungdomarna kunde inte hanteras inom paragraf 12-hemmen och erbjöds därför "vård i hemmet". Debatten exploderade sedan i slutet av 1980-talet i och med panikåtgärden "Kryssning i Medelhavet" för just dessa ungdomar. Vid mitt installationstal som professor i psykiatri tog jag upp den eländiga situationen och framhöll behovet av att lyssna på forskning. I auditoriet satt Gun Hellsvik, som blev justitieminister i den kommande borgerliga regeringen. Men även socialdemokraterna hade fått nog – socialutskottets socialdemokratiska majoritet körde över den egna regeringen, paragraf 12-hemmen blev åter statliga och regelverket skärptes något. I kontakter under 1990 med s-politiker och generaldirektören (GD) för Statens institutionsstyrelse (huvudman för paragraf 12-hemmen) framhöll jag behovet av en särskild vårdform med mer långvarigt tvång för avancerade unga lagöverträdare. Bakvägen fick jag höra att GD (politiskt tillsatt som flertalet sådana) beskärvat sig över *Oraklet i Malmö*. Åtta år senare tillkom det jag föreslagit (Sluten ungdomsvård). Man räknade med att tio institutionsplatser skulle räcka. Jag hävdade att det behövdes upp mot 100. Där är vi i dag. Under resans gång har jag haft fel. Det är klandervärt. Vid resans slut visar det sig att jag haft rätt hela tiden. Det är ännu mer klandervärt.

Om kriminella ungdomar ofta är psykiskt störda är det troligt att detta också gäller vuxna kriminella. En statlig utredning skulle se över förekomsten av psykiska störningar bland fängelseintagna under tidigt 1990-tal. Jag kontaktade Justitiedepartementet inför utredningsstarten men fick besked att man redan visste det man behövde veta. Vi genomförde ändå två undersökningar i Sverige och två i Norge. I ett nordiskt normalfängelse finns det nästan ingen intagen som slipper psykiatrisk diagnos – en majoritet har mer än fem olika diagnoser, och oväntat vanliga är neuropsykiatriska störningar. Fängelseutredningen landade i slutsatsen att 15 procent har psykiatriska problem – resten är friska. Detta debatterades i radio 1997 med justitieminister Laila Freivalds, Ann-Britt Grünwald och jag som deltagare. Några dagar senare fick jag ett brev från Justitiedepartementet i vilket ministern uppmanar mig att upphöra med mina hätska utfall mot socialdemokraterna. Jag sa omgående upp mig från mina statliga sakkunniguppdrag (ledamot i Socialstyrelsens rättsliga råd och Vetenskapligt råd i rättspsykiatri). Förmodligen var det ett fall av ministerstyre som borde ha KU-anmälts. Min egen slutsats var att om regeringen inte vill ha vetenskapliga råd så ska den slippa det.

Marie Torstensson Levander: Ett liknande exempel är det förarbete som gjordes i samband med framtagandet av det nationella brottsförebyggande programmet *Allas Vårt Ansvar* under 1990-talets andra hälft. Jag och ytterligare en forskare, då aktiva vid Polishögskolans forskningsenhet, fick i uppdrag av Justitiedepartementet att utforma ett kunskapsbaserat programförslag². Vi hade ambitionen att programmet fullt ut skulle spegla internationell, evidensbaserad kunskap. Det presenterades för Justitiedepartementet och mottogs väl initialt. Men sedan gick något fel och programmet karakteriserades i en skrivelse som ”elitistiskt, stalinistiskt och osvenskt”. Det arbetades om radikalt i linje med aktuella retorisk-politiska riktlinjer, och vårt fokus på forskning försvann.

I vårt förslag betonades hälso- och sjukvårdens viktiga roll i det brottsförebyggande arbetet: *Den mest bortglömda brottspreventiva resursen*. Detta rensades omsorgsfullt bort i den nya versionen av

Allas vårt ansvar, sannolikt därför att de brottspreventiva åtgärderna inom sådan verksamhet med nödvändighet blir individfokuserade och diagnosrelaterade snarare än de sociala och generella insatser som regeringen kände starkast för. Den nuvarande politiken inom området lades fast några år senare (2001) i en programskrift undertecknad av stats- och justitieministrarna, *Brott kan förebyggas!* På de 70 A4-sidorna tätt skriven text förekommer orden hälso- och sjukvård två gånger, därav en gång i ordsammanställningen barnhälsovård, uppenbarligen syftande på primärkommunal nivå. Honnørsord som samverkan, kunskapsbaserad verksamhet och vetenskaplig utvärdering är däremot vanligt förekommande. Ett stort antal av de åtgärder som anbefalls är verkningslösa enligt aktuell forskning.

Slutsatser: Politikerna månar alltså i sin retorik om forskning men bara om den passar – annars avvisas den och just inom våra kompetensområden ofta med hänvisning till att den är elitistisk. Som kunskapsproducenter är forskare faktiskt elitister i meningen att vi i de flesta fall vet betydligt mer om sakfrågorna jämfört med politiker, tjänstemän eller den vanlige medborgaren. För att kunskapsöverföringen ska fungera måste konsumenter av forskningsresultat dels ha förtroende för forskning och forskare, dels ha tillräcklig upphandlingskompetens för att kunna skilja god från mindre god forskning. Saknas denna kompetens blir det lätt att hänvisa till att ”forskare har så olika uppfattningar” när man ogillar något. En förmodligen ärlig utsaga levererades för några år sedan av Morgan Johansson (då s-riksdagsman och ledamot av Justitieutskottet, nu folkhälsominister) i samband med en debatt om bokstavsdiagnoser: *Sätt två akademiker i ett rum så kommer de inom kort att flyga i strupen på varandra.* Om forskare uppfattas på detta sätt finns det naturligtvis inte förutsättningar för något annat än förakt för vad vi har att säga.

- ¹ Gradin Anita (Red). *Nej till vårdtvång*, Stockholm, 1977: Tiden.
- ² Wikström, P-O & Torstensson, M: *Lokalt brottsförebyggande arbete. Organisation och inriktning*. Rapport från problemgruppen, PHS 1997:2, Solna: Polishögskolan, Forskningsenheten.

LARS LINDKVIST (f 1953) är professor i företagsekonomi vid Växjö universitet och Handelshögskolan BBS vid Högskolan i Kalmar. Han är också adjungerad professor vid Handelshögskolan i Köpenhamn och senior partner i utbildningsföretaget MiL Institute.

” För mig är det viktigare att bidra och göra en samhällsinsats än att skriva en artikel i en vetenskaplig tidskrift ”

– En drivkraft för mig i mitt arbete har varit att det gällt de underprivilegerade grupperna i samhället. Att sprida ägandet är ett medel för att få en gemensam utveckling till stånd.

Det säger Lars Lindkvist, professor i företagsekonomi vid Högskolan i Kalmar och adjungerad professor vid Handelshögskolan i Köpenhamn. Hans utgångspunkt kan tyckas vara ett politiskt ställningstagande, men politiker kan han inte alls tänka sig att bli. Det är forskare han är, ”barfotaforskare”.

Sedan 1985 har Lars Lindkvist studerat alternativa driftsformer inom offentlig sektor, främst vård och omsorg. Han har deltagit i debatter och publicerat sig flitigt. *Mångfald i vården* (Landstingsförbundet 2003) heter en av studierna. Ägande och driftsformer inom vården är en kontroversiell och starkt politiserad fråga.

Lars Lindkvist har följt utvecklingen på lokal- och landstingsnivå. Under de tre första åren av 2000-talet jämförde han och en kollega ett sjukhus med traditionell förvaltningsstyrd driftsform med ett landstingsägt sjukhus som bolagiserats. Studien gällde sjukhusen i Helsingborg och Ängelholm. Resultatet presenterade han tillsammans med kollegan i boken *Sjukhus som bolag* (SNS 2005).

Under resans gång debatterades frågan om ägande och drift livligt och det blev också en partiskiljande valfråga 2002. Året därpå återgick driften av det bolagiserade sjukhuset till traditionell förvaltning och intresset att därefter debattera saken försvann.

Hur uppfattades ni forskare, betraktades ni som politiserande?

– Det intrycket har jag inte, däremot tolkades resultatet av våra studier på ett politiserat sätt. I vårt fall tolkades resultatet utifrån

vilken politisk nytta det kunde ge för det egna partiets ställnings-taganden. Man drog sina egna, lämpliga slutsatser, säger Lars Lindkvist.

– Jag är van vid det; att läsaren tar till sig det som stärker den egna värderingen.

När Lars Lindkvist formulerar vad som varit drivkrafter i hans forskargärning uttrycker han sig så här:

– Att sprida ägandet; det är min utgångspunkt.

– Jag önskar en mångfald ägarformer.

– Jag brinner för att lyfta fram den personalkooperativa driftsformen.

Han talar om sin "missionerande" roll och uppgift och kallar alltså sig för "barfotaforskare".

– Jag vill visa på möjligheterna, visa att det går. Jag ingår i samhällsutvecklingen och är en del av samhället. För mig är det viktigare att bidra och göra en samhällsinsats än att skriva en artikel i en vetenskaplig tidskrift, deklarerar han.

– Jag är uppvuxen i den traditionen. Jag flyttade till Handelshögskolan i Köpenhamn och stannade där i femton år. Min uppväxtmiljö där var organisationsutveckling, arbetssociologi och samhällsförändring.

– Jag lämnar inte människorna i de organisationer jag studerar, jag återvänder till dem som berörs och frågar efter deras reaktioner och värderingar. Jag arbetar med traditionell metodlära. Det är processtrategi och inte expertstrategi, förklarar han.

Så Lars Lindkvist är inte främmande för att jobba tätt intill dem hans forskning gäller. Så tätt att han i egenskap av forskare suttit med på ett ägarmandat i styrelsen för ett av de personalkooperativ inom vården han studerat.

– Visst ska jag dela med mig av det jag har femton års erfarenhet av, motiverar han sin nära relation till den organisation han studerar.

– Närhet och distans i forskarrollen kan vara svåra avvägningar. Jag vill inte komma alltför nära, men jag ser absolut inte någon konflikt i att delta och involveras så mycket som jag gjort och gör.

– Jag har inga problem och bemöts inte med några misstankar, konstaterar han.

– Dessutom behövs eldsjälar och jag brinner för den personalkooperativa driftsformen som jag anser är satt på undantag.

Med en sådan drivkraft och vision – kan du tänka dig att bli politiker?

– Nej, inte alls. Jag har hela tiden mina forskaretsiska överväganden och värderingar med mig. Jag ser ingen risk i att involveras så mycket att det tar över min forskargärning. I mitt arbete har jag hela tiden en vetenskaplig värderingsgrund.

Ägar- och driftsformer inom vårdsektorn fortsätter att vara politiskt heta frågor. Minst kontroversiellt i sammanhanget lär driften av tandvårdskliniker vara. I dag drivs, enligt Lars Lindkvist, 1 400 i form av aktiebolag, 700 som enskild firma och 200 som handelsbolag.

För närvarande följer och studerar han de nio tandvårdskliniker som drivs i form av personalkooperativa ekonomiska föreningar för en bok i höst: *Vård som förening – Om personalkooperativ tandvård*.

– Jag är inte bitter för att de är så få. Min studie visar att det går att driva vård och omsorg i kooperativ, men det lär inte bli fler i Landstinget Kronoberg. Däremot ökar intresset i andra landsting i Sverige.

Intervju av Lars Longueville

ANA MARIA NARTI (f 1936) är riksdagsledamot för folkpartiet sedan 1999. Hon är ledamot i Utbildningsutskottet och ordförande för Stiftelsen Kunskapsforum. Hon har tidigare arbetat som lärare, skribent och kritiker i Sverige och Rumänien.

” I denna styrande och nästan religiösa bild av en helt ny skola har många märkliga ingredienser blandats ”

Få frågor är så svåra att besvara som frågorna om relationen mellan vetenskap och politik. Å ena sidan är vi alla överens om att relationerna är nödvändiga, eftersom de lösningar som vetenskapen finner bär oss alla närmare sanningen – utan något som helst anspråk på en enda allomfattande sanning. Å andra sidan vet de flesta av oss att denna relation inte alls är ofarlig. Vi vet att vetenskapen mycket ofta överraskar sig själv med sina upptäckter och uppfinningar, att det okända och dykningen i det okända är andarna som styr forskningen och att man alltså på förhand inte kan veta vart vetenskapen för oss och vad vi kan och får kräva när det gäller resultaten av forskarnas ansträngningar. Och många vet också – hoppas jag – att politiska befallningar riktade till vetenskapen leder till katastrofer. De av oss som har studerat totalitära samhällen kan vittna om detta. Det räcker att citera den fantasivetenskap som Stalin ville vara stiftare till inom biologi eller språkvetenskap, den så kallade rashygien som betraktade sig själv som en högt stående vetenskap i Nazityskland men inte bara där, eller de beställningar som Mao sände till jordbruk och industri i tron på att själv besitta den yttersta kunskapen om samhällets utveckling.

Att vetenskapen behöver oss politiker är självklart, åtminstone om den offentliga finansieringen utgör en avgörande del i kunskapens ekonomi, vilket är fallet i många demokratier. Att politiker som delar ut stora belopp till utbildning och forskning får möjlighet att ställa krav är lätt att förstå. Men hur ska man stänga vägen för orimliga eller direkt destruktiva krav? Hur ska man undvika de stora misstag som inte bara totalitära despoter utan också upplysta

demokratiska ledare har begått när det gäller hemskheter som till exempel de svenska steriliseringarna? En första startpunkt för denna diskussion bör då vara antagandet att politikens relationer till vetenskapen behöver vara ytterst ödmjuka, lösa, flexibla, följsamma men att de ändå bör öppna rum för frågor och kritik. Alltså: absolut inte styrning av vetenskapen utan dialog och ständig granskning.

Sedan bör vi komma ihåg att denna relation klär sig i helt olika skepnader beroende på vilka vetenskapsgrenar vi talar om. När det gäller naturvetenskapliga områden kan man inte upprepa tillräckligt ofta att politikens förmåga att ta ställning är ytterst begränsad. Det räcker med att ta upp det kända exemplet Einsteins relativitetsteori: den skulle aldrig ha fått erkännande och finansiering från ett offentligt organ när den formulerades, eftersom ingen utomstående från starten kunde förstå teorin, ana dess betydelse och få en bild över dess framtida tillämpningar. Det enda politiken kan göra i förhållande till naturvetenskapen är att förstärka utbildningens och forskningens ekonomiska bas och störa lärare och forskare så lite som möjligt.

Ungefär samma kriterier borde styra politikens ställningstagande till humaniora och konstvetenskap. Egentligen är detta kunskapsfält ännu svårare än naturvetenskaperna att utifrån få grepp om, inte så mycket därför att man inte på förhand kan gissa vilket arbete som i nära eller avlägsen framtid kommer att bli viktigt, utan därför att humaniora och konstvetenskap rör sig så långt borta från den vardagliga nyttan. Man kan aldrig räkna fram vilka fördelar djup och bred kunskap inom olika språk och fungerande flerspråkighet ger en viss nationell ekonomi, men det är ändå uppenbart att ett samhälle stängt inom ett enda språk tvingas betala ett högt pris bland annat för ständigt återkommande och allt intensivare krav på tolkning och översättningar. Det är också omöjligt att kalkylera de vinster som rikedomerna på konstnärlig erfarenhet kan uppbringa i ett lands ekonomi, men vi vet att det sociala klimatet alltid påverkas positivt av ett rikt kulturliv med stort utbud av konst och växande kunskap om konsten. Det politikerna behöver komma ihåg när de bestämmer storleken på anslag för humaniora och konstvetenskap är att helt bortse från trånga nyttokriterier och tänka på en omfattande men

svårdefinierad påverkan på hela det sociala livet. Och tyvärr måste man i dag säga att Sverige saknar detta tänkande, att både humaniora och konstvetenskaperna tvingas till ett slags kroniskt tiggeri, vilket självklart är skadligt för hela samhällsklimatet.

Inom samhällsvetenskapen stöter vi på helt andra problem. Där är frestelsen stor att snabbt hämta in stödargument för den egna ideologin från en forskning och en utbildning som står nära det egna politiska programmet. Denna helt förödande ömsesidiga påverkan har ägt rum i Sverige mellan en viss inriktning inom pedagogiken och skolpolitiken. Från och med mitten av 60-talet och fram till i dag har den så kallade progressiva pedagogiken ritat utvecklingslinjerna för den socialdemokratiska skolpolitiken. Under decennier har denna attityd varit stark och till och med de borgerliga partierna lät sig länge dras in i samma ström. Den forskning som bygger på föreställningen om nästan total frihet för barnen under uppväxttiden, på en stor rädsla för strukturerad undervisning inom teoretiska ämnen – som ansågs utgöra överklassens arv, alltså vara främmande för arbetarklassen – och på strävan att minska lärarens roll i skolans vardag har dikterat en hel kedja av skolreformer. Alla andra inriktningar inom forskningen har fullständigt nonchalerats av statsmakten.

Resultaten av denna starka ideologisering av skolan ser vi tydligt i dag, när så många barn och så många ungdomar inte klarar av att själva hämta den kunskap som skolan vägrar att förmedla. I denna styrande och nästan religiösa bild av en helt ny skola har många märkliga ingredienser blandats. Ett intressant element är en felaktig tolkning av Pierre Bourdieus kultursociologi som aldrig någonsin har propagerat för manipulationer med skolämnen eller talat för försök att åstadkomma en social revolution genom en total omstrukturering av utbildningssystemet. Ett annat typiskt drag i denna skolideologi är dess absoluta oförmåga att ompröva sina attityder eller ens ifrågasätta dem. I USA kunde en och samma skolforskare publicera två böcker som erbjöd motsatta uppfattningar om skolan. Neil Postman publicerade 1967 – tillsammans med en medförfattare – boken *Teaching as a Subversive Activity* men 1979 skrev han ensam *Teaching as a Conserving Activity*. Ingen självkritik eller självgranskning

går att upptäcka någonstans i den dominerande svenska skolforskningen samtidigt som djupgående studier – i till exempel Inger Enkvists böcker – ignoreras systematiskt både av ledande skolpolitiker och av ledande lärarutbildare.

En sådan symbios mellan samhällsvetenskap och politik är skadlig. Den tvingar in forskningen i en enda fåra, skapar ett intolerant klimat, ger upphov till själv censur och strävar efter att kväva all kritik. Och samhällsvetenskapen kan inte förnya sig utan ständigt kritisk prövning. Här borde politiken helt ändra inställning. I stället för att klänga sig fast vid en enda teoretisk modell som lovar förstärka den egna ideologin borde politikerna ständigt och envist försvara vetenskapliga arbeten som bygger på många och djupt olikartade teoretiska synsätt. I stället för att sortera bort all forskning som inte bekräftar de egna föreställningarna borde de uppmuntra och stödja forskare och lärare som ständigt söker mångfald, kontraster mellan arbetsmetoderna, nya synsätt, överraskningar.

En sida av relationen vetenskap – politik har med en tredje part att göra: medierna. Det finns inom vetenskapsvärlden och också i medierna så kallade trender, dominerande strömmar av åsikter och synsätt. De kan gömma undan forskning som inte stämmer med den starkaste trenden och lyfta fram arbeten som kanske inte alls är av särskilt hög kvalitet. Under 70-talet var det marxismen som styrde debatten inom samhällsvetenskap och humaniora, sedan kom postmodernismen och dekonstruktionen och efter det hade vi under 90-talet ett slags nyuppväckt intresse för ekonomiska mått sträckta över alla sorters kunskapsfält. Här borde vi som arbetar politiskt se till att tendensen till åsiktsmonopol ständigt bryts.

Sedan kan hela debatter förstöras av mycket vinklade polemiska gräl i vilka personlig prestige och maktkamp blir uppenbara. Det finns inga gräl som är så bittra och orättvisa som akademiska gräl. Så skedde när Mona Sahlin bestämde sig för att ingripa i en konflikt kring utredningen om integration och makt. När hon ersatte den redan utnämnda utredaren med en annan blåste en hel medial storm upp. Den nya utredaren beskrevs som en politisk lakej till socialdemokraterna och smutskastades utomordentligt. Nu är många av den nya utredningens volymer publicerade och det visar sig att de

innehåller en svidande kritik mot just den svenska socialdemokratiska integrationspolitiken – kanske den mest allvarliga kritik som någonsin har formulerats i Sverige. Men just när man inte längre har möjlighet att angripa den ledande utredaren och sätta i gång en skandal kring hans person, just då är det ganska tyst kring många nya och spännande analyser i utredningen. Denna mediernas småaktiga sensationshunger skadar självklart både vetenskapen och politiken. Hur vi ska lyckas befria oss från sådana attityder vet jag inte. Ett botemedel kan kanske bestå i en omfattande och systematiskt populärvetenskaplig övervakning av samhällsvetenskapens och humanioras nya publikationer.

Jag började denna text med att påminna inte bara om totalitära terrorregimer som förstärkte sina positioner med vetenskapens hjälp utan också om de tragiska svenska steriliseringarna. Jag vill avsluta med att en gång till påminna om de faror som lurar bakom politikens strävan att bestämma om vetenskapen. Politiken är skyldig att respektera vetenskapens tankefrihet: den får inte söka vinster i vetenskapen för den egna ideologin och den får inte heller se vetenskapen som ett redskap för de egna ambitionerna inom den sociala ingenjörskonsten.

ERIK NILSSON (f 1965) är socialdemokratiskt borgarråd i Stockholm sedan 2002 och ledamot i kommunfullmäktige sedan 1998. Han är ordförande i utbildningsnämnden och borgarråd för skolroteln. Han har en universitetsexamen i kemi, statsvetenskap och historia.

” Alltför ofta har forskningsresultat misstolkats och förvrängts för att ge stöd åt en viss politisk uppfattning ”

”Om du visste min son med hur lite visdom världen styres...”

Så skrev rikskanslern Axel Oxenstierna till sin son i en betraktelse över maktutövningen i Europa i början av 1600-talet. Tyvärr äger orden fortfarande betydande relevans. Som aktiv politiker med erfarenhet från såväl riksnivå som kommunal nivå och som både tjänsteman och politiker kan jag inte annat än instämma i gamle Oxenstiernas ord.

Det finns ett stort tomrum i politiken där kunskap och reflektion borde ha funnits. Den helt dominerande utvecklingen har i stället kommit att bli medieanpassning och därmed extrem förenkling och upptrappad konflikt mellan de politiska partierna.

På motsvarande sätt finns ett tomrum i forskningens värld – nämligen det moraliska ansvaret att göra något av de kunskaper forskaren skaffar sig. Att genom sitt kunskapande bidra till att världen faktiskt förbättras.

Jag har bara varit i USA vid ett tillfälle, då för ett studiebesök i skolvärlden. Mitt starkaste intryck var just forskarsamhällets självklara delaktighet i den politiska debatten men också i direkt utvecklingsarbete av skolverksamheten. Där fanns professorer i pedagogik som satt i styrelsen för en socialt utsatt innerstads-skola i New York. Några av världens mest meriterade forskare vid Harvard och Stanford som inte bara ställde upp som föreläsare utan som mycket konkret gick in med råd och synpunkter på hur skolverksamheten skulle utvecklas. Om svenska forskare skulle ha gjort motsvarande intervention skulle de dels ha bemötts med skepsis i

forskarvärlden för att de smutsat ner sina liljevita händer med att beröra verkligheten och inte bara studera den. Dels skulle de inte heller haft någon samtalspartner inom politiken därför att vi inte har några arenor för möten mellan politik och vetenskap och kanske därför att politiken skulle missförstå eller medvetet misstolka deras budskap.

Vi måste skapa arenor för mötet mellan vetenskap och politik men vi måste också se till att både forskare och politiker blir så trygga i sina respektive roller att mötet blir meningsfullt och utvecklande.

Skillnader i språkbruk och sätt att tolka verkligheten är ett av de största hindren för en bra kommunikation mellan politik och vetenskap. Det måste ingå som en naturlig del av universitetens uppdrag att kunna kommunicera sina forskningsresultat på ett för omvärlden begripligt sätt. Att ge föreläsningar för allmänhet och att skriva populärvetenskapliga texter måste därför tas med som en merit i det akademiska samhället. Bland politikerna krävs en större förståelse för att forskningen aldrig kan ge helt färdiga åtgärdsprogram avseende olika samhällsproblem – däremot öka förståelsen så att politiker och tjänstemän kan utforma rätt typ av åtgärder. Tyvärr söker politiken ofta vetenskapen för att hitta argument för redan fastlåsta åsikter. Politiken måste bli mer sökande till sin karaktär. Vi politiker måste vara beredda att ändra uppfattning om politikens utformning om vi får nya kunskaper. Alltför ofta har forskningsresultat misstolkats och förvrängts för att ge stöd åt en viss politisk uppfattning i stället för att resultaten använts för en analys av om politiken verkligen skulle leda till de tänkta målen. De politiska partierna måste naturligtvis vara trogna sina värderingar och sina långsiktiga mål – men notoriskt otrogna i fråga om val av metoder och praktisk politik.

En av mina erfarenheter efter 20 år i politik och förvaltning är att den skriftliga kommunikationen är kraftigt övervärderad. Jag är övertygad om att vetenskap och politik aldrig kommer förstå varandra via det skrivna ordet. Det finns så mycket koder inbyggda i såväl det vetenskapliga som politiska skriftspråket att en utanförstående aldrig kommer att kunna tolka det på rätt sätt. Vi måste

skapa arenor för direkta möten och muntlig kommunikation mellan forskare och politiker. Det är i den muntliga kommunikationen som nyanser kommer fram, som ironier kan fångas upp och som kompletterande frågor kan ställas. Enligt min mening är det i den muntliga dialogen som ny kunskap verkligen kan skapas. Det är ingen slump att seminarier är en av de viktigaste arbetsmetoderna i det vetenskapliga samhället. Seminariet är tyvärr alltför sällan använt som arbetsmetod inom politiken. Diskussioner mellan forskare, praktiker och politiker skulle behöva föras innan positionerna är givna och innan media har fått sin "one-liner". I Stockholm genomförs 2006 en seminarieserie kring svåra och stora skolfrågor där vi bjuder in forskare till möten med såväl politiker som skolledare. Detta borde vara det normala sättet att arbeta med de långsiktiga och viktiga frågorna – men det är tyvärr undantag i en värld där det mesta av politikerns arbetsdag styrs av vad som står i tidningen på morgonen.

Det är viktigt att förstå att vetenskap aldrig kan ersätta politiken. För det första för att forskningen undersöker ett avgränsat problem – den kan aldrig ha det helhetsperspektiv som politiken måste ha. För det andra ska all makt i en demokrati utgå från folket och de som fattar de avgörande besluten måste hela tiden kommunicera med medborgarna och stå till svars för de fattade besluten. Det är politikernas uppdrag och inte forskarnas. För det tredje måste vägvalen inte bara styras av kunskap utan också av värderingar. Forskningen ska – i alla fall i teorin – vara värderingsfri medan politikens själva kärna är att formulera och söka stöd för värderingar.

Låt mig ge ett gott exempel på hur samspelet mellan politik och vetenskap kan fungera. Det största problemet i Stockholms skolor är den extrema sociala och etniska segregationen och det stora antalet elever som inte når grundskolans mål i de invandrartäta förortsområdena. Problemet är komplext och rymmer en lång rad faktorer som inte är möjliga att påverka inom skolan. Men av de påverkbara faktorerna är frågan om tvåspråkiga barns språk- och kunskapsutveckling den allra viktigaste. Det tar minst 6–8 år i det nya landet innan svenskan (elevernas andraspråk) blir ett fungerande undervisningsspråk. Tusentals elever misslyckas med att nå skolans mål

– inte för att de är obegåvade utan för att deras andraspråk ännu är för fattigt för att fungera som undervisningsspråk. Monica Axelsson som är tvåspråkighetsforskare vid Stockholms universitet har under ett antal år stött stadens skolor i arbetet med tvåspråkiga barn. Hon har skrivit boken *Den röda tråden* som ger en enkel och bra översikt över det internationella forskningsläget men hon visar också tydligt på olika modeller för hur man kan stödja de tvåspråkiga barnens kunskapsutveckling i den pedagogiska praktiken. Under åren har tusentals lärare och skolledare fått höra hennes föreläsningar och hundratals har genomgått en 20-poängskurs om tvåspråkiga barns språk- och kunskapsutveckling. Men hennes arbete har också direkt påverkat de politiska besluten i staden. De kunskaper jag har fått via hennes forskning har i hög grad påverkat bland annat beslut om resursfördelningssystemets utformning, förändring av inriktningen på modersmålsundervisningen samt centrala fortbildningssatsningar på ca 35 miljoner kronor.

På liknande sätt skulle fler av de riktigt stora samhällsproblemen angripas i dialog mellan vetenskap och politik. Fler och bättre arenor för möten måste skapas för att världen ska kunna styras med lite mer visdom än på Oxenstiernas tid.

MARGARETA NORELL BERGENDAHL (f 1951) är professor i integrerad produktutveckling och prorektor med ansvar för långsiktig rekrytering, jämställdhet och kompetensförsörjning vid Kungliga Tekniska Högskolan. Hon utredde 2003–2004 forskarutbildningen på regeringens uppdrag.

” För mig är det inte en hockey- match som ska spelas utan musik, och den ska spelas tillsammans ”

Prorektorn vid KTH i Stockholm, Margareta Norell Bergendahl, är professor i integrerad produktutveckling. ”Ämnet är alltså knutet till processen och inte till sektorer”, förklarar hon omedelbart. Och det, visar det sig under intervjun, ger också en vink om hennes hållning på andra områden än det strikt vetenskapliga forskningsfältet.

Margareta Norell Bergendahl har haft olika uppdrag knutna till den politiska makten. Hon har bland annat suttit i regeringens forskningsberedning, en rådgivande grupp knuten till dåvarande forskningsministern Thomas Östros, men hon är inte partipolitiskt engagerad.

– Jag fick frågan om jag kunde tänka mig att göra en utredning, det gällde forskarutbildningen. Jag tackade ja.

Bli man ifrågasatt om man tar ett utredningsuppdrag?

– Ja, jag tror att man blir det. Risken finns att man förlorar sin trovärdighet om man snirklar runt för mycket, bara för att kunna lägga fram ett förslag som kan genomföras. Jag insåg att det enda vi kunde göra var att sträva mot att lägga fram det bästa förslaget. ”Politiskt möjligt” är en sak, det behöver inte betyda ”det bästa”.

– När det kommer till kritan ska utredningsförslaget i alla led motiveras av att det i sak och sammantaget är det bästa möjliga, inte att det är ”politiskt korrekt” eller lätt att genomföra av partitaktiska eller politiskt strategiska skäl, säger Margareta Norell Bergendahl.

– Kolleger tror gärna att man blir politiskt styrd om och när man tar på sig ett utredningsuppdrag, men begränsningarna är snarare ekonomiska än politiska och ideologiska. Det handlar i hög grad om finansiering.

Att beslutsprocesser, inte minst politiska, tar tid har hon blivit

varse. Utan att gå in på själva utredningen konstaterar Margareta Norell Bergendahl att frågan om de nya högskolornas ställning och verksamhet är en politiskt känslig fråga. Många intressen och aspekter ska vägas in.

Helt kort sammanfattar hon sitt ställningstagande i just den frågan:

– Låt de nya högskolorna forska inom sina styrkeområden och forskarutbilda inom dessa, i stället för att söka hela vetenskapsområdet.

Samtidigt konstaterar hon att utredningens många tankar och förslag först i dag börjar konkretiseras och tas upp till diskussion och överväganden.

– Jag är mer ute på högskolorna nu, flera år efteråt, och talar om forskarutbildningsutredningen än jag var när utredningen just lagts fram. Den har tillfört idéer till högskolorna i deras överväganden.

– Även i den politiska sfären händer det helt tydligt saker på det här området nu.

– Jag tror att det var värdefullt att jag som obunden och självständig forskare kunde lägga fram ett paket av förslag.

Margareta Norell Bergendahl tycker att forskaren ska vara delaktig i samhällsutvecklingen. Inte bara genom sitt arbete och sina forskningsresultat, utan också genom att kontinuerligt kommunicera med det omgivande samhället och beslutsfattarna.

– Det måste finnas samspel och mötespunkter. Jag tror på samverkan och är nyttdriven. Som forskare och vetenskapare har jag och mina kolleger ett ansvar för det omgivande samhället och samhällsutvecklingen. Dessutom är ju stora delar av vår forskning skattefinansierad.

– Jag förespråkar inte onödig konfrontation, tvärtom. För mig är det inte en hockeymatch som ska spelas utan musik, och den ska spelas tillsammans, deklarerar hon. Det behöver nödvändigtvis inte vara ett stycke av Puccini, det kan vara något mer atonalt eller jazzigt...

Kan det vara så att du som forskare och utredare nått större framgång med att utveckla och förändra än om du engagerat dig politiskt?

– Ja, jag tror det. En sådan fri position och att få sådana möjligheter är något vi forskare ska vara rädda om. Det har med vår integritet att göra och handlar om långsiktig samhällspåverkan, säger hon och kan inte undslippa sig att kommentera det politiska debattklimatet: Partipolitik tycks mest gå ut på att misstänkliggöra motståndaren.

Jämställdheten inom universitet och högskolor är ett område som i hög grad engagerat Margareta Norell Bergendahl. Som hon själv uttrycker det:

– ”Kvinnofrågan” har jag levt med sedan 70-talet.

Ännu en politisk uppgift för forskaren Norell Bergendahl, kan man tycka. Det är ett sätt, förmodligen det vanligaste, att se på saken. Det finns andra.

– Jämställdhet är en kvalitetsfråga, förklarar hon. Det är ingen mänsklig rättighet att bli doktor. Det är en process där var och en måste prövas och bara de bäst lämpade går vidare. Men ingen får diskrimineras av systemet.

– Risken i det gamla systemet är att man är dålig på att upptäcka och bedöma annan kompetens än den man är van vid. Vi känner inte igen den om vi inte sett den tidigare. Så är det i många fall med kvinnors kompetens och förmåga. Den riskerar att förbli dold.

– Snittar vi fälten på en annan ledd eller väljer ett annat perspektiv än det traditionella att definiera och angripa uppgifter på, då visar det sig ofta att här finns kvinnor, skickliga kvinnor, vars kompetens och förmåga kan tas till vara och därmed höjs kvaliteten i sin helhet.

– Detta har en systempåverkande effekt. Poängen med att jag driver frågan är inte att KTH ska nå någon topposition i jämställdhetsrankingen, utan att akademisk karriär måste bli mer attraktiv.

Kan inte kvotering vara ett sätt att bryta mansdominansen?

– Jag tror inte att det är det bästa sättet. Vi behöver vidga synen på uppdrag och ämnesområden så att de blir attraktiva för kompetenta kvinnor och män. Det gäller att upptäcka vars och ens förmåga, det är den som ska vara avgörande.

Vet du om du själv kvoterats in; det finns ju en informell kvotering?

– Ja visst kan jag ha fått uppdrag just för att jag är kvinna.

Det är något jag i så fall får leva med, svarar Margareta Norell Bergendahl.

– Men jag önskar att våra döttrar ska slippa det!

Intervju av Lars Longueville

BO ROTHSTEIN (f 1954) innehar August Röhss professur i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Han är en av grundarna till The Quality of Government Institute vid Göteborgs universitet och har varit gästprofessor vid flera utländska universitet.

” Illavarslande är att de politiska beslutsfattarna inte har kunnat motstå frestelsen att träda över ”the thin red line” ”

Forskning och demokrati bygger delvis på samma grundidé, nämligen att vi ännu inte är helt säkra på vår sak. Inom spetsforskningen är detta naturligtvis en central norm; om vi var helt säkra på att vi visste allt vi behöver veta och att allt vi i dag håller för sant var absolut säkerställt, behövde vi ju inte forska vidare. Demokrati bygger intressant nog på en delvis likartad idé, nämligen att vi ännu inte har funnit de färdiga svaren på samhällets olika problem. Var svaren redan givna blev fortsatta valkampanjer, diskussioner och eventuella regeringsskiften alldeles onödiga eftersom vi redan hade de rätta svaren.

Inom mitt eget område, samhällsvetenskapen, är detta ovissenshetens primat uppenbart. Vi vet ännu inte vilka åtgärder som är bäst lämpade för att åstadkomma jämställdhet, minska den sociala utslagningen och åstadkomma integration av invandrare för att nämna några aktuella exempel. Ingen har hittills lyckats komma på någon lösning på korrruptionens gissel och vi väntar fortfarande på svaret om vilket som är det optimala valsystemet. Inom forskningen kommer ständigt nya teorier, perspektiv och data att förändra vad vi anser oss veta och hålla för sant. Inom demokratin kommer på motsvarande sätt nya värderingar och folkliga krav att ställas som gör att gamla sanningar måste omprövas. Det räcker med att nämna hur synen på homosexuellas rättigheter eller jämställdhet förändrats under ett par decennier för att detta ska bli tydligt.

För både demokrati och forskning ligger således svaren och lösningarna framåt i tiden. Härvidlag skiljer sig dessa båda sfärer från till exempel religion och mera fundamentalistiska ideologier där alla svar återfinns i texter som ligger långt tillbaka i tiden, må det

vara Bibeln, Talmud, Koranen, Adam Smiths *Nationernas välstånd*, Lenins *Staten och revolutionen* eller Simone de Beauvoirs *Det andra könet*. Detta får ibland närmast komiska konsekvenser – undersökningar i USA visar att nästan hälften av befolkningen har en uppfattning om sanningshalten i de texter som utgör gamla testamentet som innebär att babylonierna kunde brygga öl tvåtusen år innan jorden skapades.

Denna idé, att sanningar ska sökas framåt i tiden och inte bakåt, skapar emellertid problem både inom forskningens och demokratis sfärer. Inom forskningen, inte minst den samhällsvetenskapliga och humanistiska, finns det dessvärre många som är så hårt uppbundna vid en specifik teori att de inte längre är intresserade av att titta framåt. Det slutar nästan alltid med att de enbart tar fram den slags empiri som de i förväg vet bekräftar deras i förväg försanthållna älsklingsteori (om de alls är intresserade av empirisk forskning, ofta sysslar de mest med att tugga om teorins begrepp). Inom demokratis sfär finns det naturligtvis alltid en frestelse att styra forskningen så att resultaten kommer i samklang med det styrande partiets ideologi och bekräftar dess praktiska politik. Ingenstans i världen kan man finna något som är bättre än den svenska välfärds-, arbetsmarknads- eller biståndspolitikerna får vi ofta veta. I båda fallen blir resultaten att vi inte får några nya svar på viktiga frågor utan att forskningens funktion blir att bekräfta det vi redan anser oss veta. Kanske är det allra mest ödesdigra att vi inte ställer några nya frågor.

Ett tydligt exempel på hur illa detta kan gå kan hämtas från historien. Toby E. Huff är professor i sociologi vid University of Massachusetts. Hans bok *The Rise of Early Modern Science*¹ handlar om den moderna vetenskapens uppkomst. Huff ställer sig frågan hur det kom sig att den moderna vetenskapliga revolutionen skedde vid Europas universitet snarare än någon annanstans. Frågan är formidabelt bra, eftersom Huff kan visa att lärosätena i den arabisk-muslimska världen (och i Kina), stod betydligt längre fram än de europeiska vid tiden för den moderna naturvetenskapens genombrott. Inom nästan varje vetenskapsområde som man hade kunskap i vid denna tid – matematik, astronomi, medicin, optik, filosofi – var under 1500-talet universiteten i den arabiska och kinesiska

världen långt framom de västeuropeiska.

Ingen kan betvivla att den vetenskapliga revolutionen har haft och fortsätter att ha en enorm betydelse för den ekonomiska, sociala och kulturella utvecklingen i västvärlden. Men den borde således inte ha skett här utan i stället ha ägt rum i den muslimska världen. Även i nutid existerar en dramatisk skillnad mellan universitetens förmåga att generera ny kunskap mellan västvärlden och den muslimska världen. Antalet mottagare av Nobel- eller andra vetenskapliga pris från universitet i den muslimska världen eller från Kina är försumbart. Detta har givetvis ingenting med gener, etnicitet eller kulturella arv att göra eftersom studenter och forskare från arabiska och asiatiska länder klarar sig utmärkt väl när de studerar och forskar vid elituniversiteten i väst.

Toby Huff driver med stor framgång tesen att avgörandet för de enorma skillnaderna i kunskapsproduktion i stället ska sökas i de olika institutionella villkor som gällt (och fortfarande gäller) för sökandet efter ny kunskap mellan dessa olika delar av världen. Den ena handlar om forskningens autonomi. Genom den rättsliga utvecklingen kom universiteten i Västeuropa att utveckla ett institutionaliserat självbestämmande för sina interna angelägenheter. Till skillnad från vad som var fallet i den muslimska världen begränsades de politiska och religiösa ledarnas makt över kunskapsbildningen. Universiteten i väst kunde utveckla egna normer för hur verksamheten skulle bedrivas, vilka frågor som fick ställas och för vad som skulle räknas som god vetenskap. Inte minst viktigt var att universiteten som fristående korporationer fick välja sina egna företrädare och ledare som de politiska härskarna fick lov att acceptera. Universiteten löd i många fall under sina egna lagar. Bland de normer som kom att utvecklas vid universiteten i Västeuropa var universalismen den viktigaste, det vill säga att forskningsresultaten skulle vara allmänt tillgängliga och forskning värderas oberoende av forskarens religiösa eller politiska övertygelse. Forskarens "sort" eller ideologiska/religiösa tillhörighet var inte det centrala, utan forskningens egen vetenskapliga kvalitet vilken bedömdes av forskarsamhällets egna autonoma institutioner.

Den andra förklaringen som Huff ger var att den legala revolutionen

i västvärlden kom att betona rationalitet och saklighet i sökandet efter ny kunskap i stället för dogmatism och vidskepelse. Politiska och religiösa auktoriteter kunde inte, såsom i den muslimska världen, med någon framgång inskränka forskningens utveckling med hänvisning till att den stred mot deras religiösa dogmer.

Sett i ljuset av Toby Huffs analys är naturligtvis utvecklingen i dagens svenska forskningspolitik bekymmersam. I Sverige har, särskilt inom samhällsvetenskapen, utvecklats en stark politisk detaljstyrning av forskningen. På subtila vägar har politiker (eller av politiker utsedda tjänstemän) utvecklat mekanismer som gör att de har ett direkt inflytande på vilka forskare som ska få anslag och tjänster. Vi har till och med inom vissa områden politiska beslut om vilka teoretiska perspektiv som forskarna ska använda och, framför allt, vilka frågor som man inte bör ställa. Särskilt yngre forskare som saknar fast anställning tvingas (eller uppfattar sig tvungna) till anpassning. Bekymret ligger emellertid inte i att vi har demokratiska beslut om vilka områden och problem som vi ska satsa särskilt mycket forskningsresurser på (hållbar utveckling, jämställdhet, design, bioteknik...). Sådana beslut om forskningens inriktning är relativt opproblematiska. Vad som är illavarslande är att de politiska beslutsfattarna inte har kunnat motstå frestelsen att träda över "the thin red line" och försöka detaljstyra så att deras ideologiska favoritforskare erhållit anslag och tjänster. Resultatet kan beskådas i form av att man vid landets malligaste lärosäte² numera har upphöjt barns fria fantasier till vetenskapliga sanningar.

¹ Cambridge University Press 1993.

² Se artikel av Arne Jarrick och mig i Upsala Nya Tidning 27 januari 2006.

CARL SCHLYTER (f 1968) är EU-parlamentariker för miljöpartiet de gröna sedan 2004. Han sitter i partistyrelsen och har läst kemi-teknik med inriktning på bioteknik och miljö på Kungliga Tekniska Högskolan.

” Låt oss gemensamt ta tillbaka hela veckan från den intellektuella ökenspridningen ”

Vi är sedan länge i det så kallade förnuftets tidsålder, där fakta snarare än tro övertygar människor. Åtminstone enligt vad vi tror. Vetenskap, så kallad sound science, är vad alla kräver som grund för att fatta beslut. Men vem producerar dessa fakta, vem finansierar forskningen, med vilket syfte och med vilka värderingar som grund?

Många struntar i att ekonomiskt tänkande lika mycket styrs av värderingar eller nästan religiös övertygelse som av matematiska formler. Med bakgrund som KTH-student, speciellt från kemi-teknik, får man lära sig från dag ett att av fundamental betydelse för att tillämpa en teori är att definiera systemets gränser. Om två teorier används måste systemvillkoren för båda begränsa tillämpningen. Ekonomer flyttar glatt bort dessa gränser och vi får ett ekonomiskt system som struntar i systemgränsen jorden. Man använder gamla teorier om ständig tillväxt när modern ekonomi bygger på "full world economics". Begränsade resurser har ett värde som är betydligt högre än den låga utvinningskostnaden. Struntar man i det skapas slöseri, miljöförstöring och ineffektivitet. Om de ekonomiska teorierna inte tar hänsyn till detta gör inte samhället heller det.

Men även annan vetenskaplig forskning påverkas av vårt ekonomiska system, det utarmar inte bara biologisk mångfald utan även intellektuell mångfald. När en ständigt ökande del av all forskning finansieras av företag fokuseras den mer på tillämpad forskning, lönsam på kort sikt. De berömda "private public-partnerships" som är på modet påverkar även den offentligt finansierade forskningen som omvandlas till dolda subventioner av företag. I USA var till

exempel 63 av de senaste 72 banbrytande nya läkemedlen byggda på offentligt finansierad forskning där privata intressen tog vinsten genom att endast tillämpa resultaten.

Den forskning som ligger till grund för beslut om godkännande av genetiskt modifierade organismers placering på EU:s inre marknad bygger i praktiken uteslutande på de resultat som företagen själva lämnar ifrån sig. Det mesta av detta är dessutom hemligstämplat, vilket omöjliggör extern granskning. För att en produkt inte ska bli godkänd krävs enligt WTO- och EU-regler att forskning ska visa att produkten är farlig. Men eftersom nästan all tillämpad forskning om en specifik gröda är gjord av bolagen är det i praktiken så att det är bolagen själva som ska leverera bevisen för att något är olämpligt att säljas! Det säger sig självt att det inte är en neutral och balanserad vetenskap som då får råda. Bevisbördan är dessutom omvänd; det är det offentliga, som med hjälp av företagens data ska visa att en produkt är farlig, inte företaget som ska bevisa att den är ofarlig. Vid okunskap är det tolkat till företagets fördel, försiktighetsprincipen accepteras som ord men inte som praktik. Är det "sound science"? Detta är tyvärr inte unikt för GMO-sektorn utan gäller många andra produkter och ämnen.

Än större effekt på besluten har lobbying. Ett aktiebolags skyldighet är att maximera avkastningen till aktieägarna. Det blir därför rationellt för företaget att spendera många miljoner på lobbying för att undvika lagar som kostar än mer. Olika studier visar att 80–93 procent av lobbyingen inom internationell politik kommer från storbolagen. Denna obalans gör att även den som har vetenskaplig grund för ett beslut, baserad på seriös forskning, sällan kan driva igenom beslut baserade på denna forskning eftersom dessa resultat har mycket mindre chans att spridas till beslutsfattarna än vad lobbyisters halvsanningar och propaganda har.

Allmänna intressen som miljö-, hälso- och sociala skydd kommer då ständigt att underordnas ekonomiska intressen. Enbart när ett företag bedömer att en investering för bättre miljö är ekonomiskt kortsiktigt lönsam, antingen direkt eller genom stärkande av varumärket, genomförs den. Om den är samhällsekonomiskt lönsam underordnas privata intressen. I en demokrati skulle politiken

uppväga detta med regleringar som garanterar allmänintresset, men sådana beslut fattas sällan på grund av lobbyismen.

Ett sätt att motverka denna obalans vore att öka kontakterna mellan politiker och offentligt finansierade forskare. Jag har en medarbetare som enbart sysslar med långsiktig idéutveckling. Syftet är att med hjälp av överskott från mina ersättningar bygga upp ett grönt filosofiskt bibliotek, kontakta forskare, myndigheter, folk-rörelser och alternativa företag för att söka upp kunskap, i stället för att enbart ta del av den information som når mig passivt. Detta arbete mynnar i fredagsbesök hos forskare. En av de vanligaste kommentarerna vi får när vi kontaktar forskare är "å vad roligt att några politiker vill träffa oss, det händer nästan aldrig nuförtiden". Flera har betonat skillnaden mot förr: "på Palmes tid kunde man bara ringa honom, i dag är det en mur av handläggare mellan oss och ministrarna".

Resultatet blir två separata diskurser, en mellan forskare och en mellan politiker, där båda bygger sina slutsatser på olika fakta-grund. Vetenskapen reduceras till att producera basinformation för utvecklingsavdelningarna på storbolagen, men påverkar inte längre politiken. Forskare som ägnar sig åt viktig grundforskning men där tillämpningen (ännu) inte är lönsam riskerar att få se sina anslag krympa.

Med jämna mellanrum kommer larmrapporter som ibland skapar punktinsatser med ökad forskning men som lika ofta skapar riskimmunitet hos befolkningen. Jag orkar inte oro mig längre blir en vanlig reaktion. De flesta litar på att myndigheter och politiker skyddar dem mot farliga produkter. Många resonerar att vi lever i förnuftets tidsålder, naturligtvis tillåts inte det som är skadligt på marknaden.

Men i den inre marknadens tidsålder är det expertkommittéer i EU som avgör, ofta med industrin representerad, som lägger förslagen om vad som ska få säljas. Det är politiker utan tillräcklig objektiv information som fattar besluten om våra lagar. Enligt lagstiftningen är det företagen själva som ska leverera den information som skulle ge grund för förbud eller begränsning av marknadsföringen. Men paradoxalt nog är det just detta system som ofta kallas "sound science".

Förnuftets tidsålder har ersatts av girighetens tidsålder. Jakten på pengar dominerar över jakten på kunskap. Den kunskap som trots allt söks, söks för att kunna generera mer pengar. Det är sannolikt inte politikerna som plötsligt kommer att ta sig tid att söka kunskap. Kommer forskarna plötsligt att ge sig ut i den offentliga debatten? Svårt men möjligt. Kanske ligger nyckeln till att bryta trenden i att bryta den dominerande strukturen för hur våra företag skapas. Den nya utvecklingen med nya bolagsformer tar bort trycket från forskningen att fokusera på kortsiktiga problem och lobbytrycket ändras till att samexistera med samhällsintressen.

När ett bolags främsta uppgift är att generera vinst till aktieägare är dess lednings skyldighet mot dessa att investera pengar i lobbying som flyttar kostnader från företaget till nästa generation, samhället, andra sektorer eller miljön. Ett sätt att bryta den utvecklingen kan vara att underlätta för Public Interest Companies (PIC) eller andra former, till exempel bygdebolag där företagets verksamhet och syfte är att skapa bättre service åt dem som använder företaget, inte vinst åt avlägsna ägare.

Sveriges första bygdebolag startade den 19 april 2006, ett aktiebolag där verksamhetens syfte är att öka servicen för bygdens invånare, inte ge vinst till amerikanska pensionsfonder. Detta skapar en ökad symbios mellan ekonomiska och allmänna intressen. Med PIC, kooperativ och andra bolagsformer kan vi förändra den ekonomiska underminering av allmänna intressen som skett. Då skapas ökade möjligheter för forskningen att leva ett friare liv där den söker kunskap för utveckling av människa och samhälle, inte för kortsiktig profit.

Det militära försvaret får mer pengar än forskningen trots att risken för en ekonomistisk invasion av vårt tänkande är större än en militär invasion. Ett samhälle som söker kunskap för profit och slutar söka kunskap av nyfikenhet är dömt till stagnation och destruktivt beteende.

Jag har fredagarna vigda åt intellektuell stimulans och utveckling med intressanta möten; många politiker har inte ens det. Låt oss gemensamt ta tillbaka hela veckan från den intellektuella ökenspridningen.

ANDERS WIJKMAN (f 1944) är EU-parlamentariker för kristdemokraterna sedan 1999. Han är fil kand och medlem av Romklubben. Han var generalsekreterare för Svenska Röda Korset 1979–88, generalsekreterare för Svenska Naturskyddsföreningen 1989–91 och biträdande generalsekreterare i FN 1995–97.

” Aldrig så mycket pengar på banken ” kan inte återställa ett stabilt klimat

Att välja tema för ett kort inlägg om politik och vetenskap är inte lätt. Det finns så mycket att kommentera. Hoten mot forskningens fria och oberoende ställning till exempel – som en konsekvens av politisk påverkan men också av en situation där en allt större del av forskningen är finansierad av privata företag. En annan vinkel skulle vara att utmana forskarsamhället för dess påfallande passivitet när det gäller att ge samhället vägledning kring de många etiska problem som dykt upp i samband med bioteknikens och nanoteknikens snabba utveckling. Var finns Vetenskapsakademien i dessa frågor?

Mitt fokus blir dock ett annat: Hur vi kan öka kunskapen hos beslutsfattarna i gemen – både inom politik och näringsliv – om det ekonomiska systemets fundamentala beroende av naturen och natursystemens hälsa och funktion. Detta är något av en ödesfråga. Delar av forskarsamhället sitter på mycket av den kunskap som behövs för ett bättre beslutsfattande, men den når inte fram. En följd är att ramverket för marknadsekonomin är behäftat med så allvarliga brister att det är svårt att se hur stora ekologiska och sociala kriser ska kunna undvikas. Klimatförändringen är det tydligaste exemplet, men det finns tyvärr många andra allvarliga hot.

Utvecklingen av industrisamhället skedde i en värld som var radikalt annorlunda än dagens. Befolkningen var många gånger mindre, efterfrågan på materiella resurser likaså. Naturen upplevdes som oändligt stor jämfört med människans aktiviteter. Det var i denna miljö som de ekonomiska modeller växte fram som ännu i dag dominerar tänkandet och handlandet. När Adam Smith 1776 skrev sitt standardverk *Wealth of Nations*, hade man inom

naturvetenskapen ännu inte upptäckt att materian är uppbyggd av atomer. Inte heller kände man till termodynamikens lagar, som lär oss att materian är oförstörbar men samtidigt att all omvandling av energi och råvaror sker till priset av avfall och restprodukter.

Trots att dagens verklighet skiljer sig starkt från de förhållanden som rådde då de nationalekonomiska teorierna växte fram, är det i princip samma grundmodeller som gäller i dag. Många ekonomer demonstrerar därigenom en selektiv blindhet för de många natur- och miljöproblem som våra samhällen står inför. Biologer, ekologer och klimatforskare har noga beskrivit färskvattenkrisen, riskerna med ökande halter av gifter och tungmetaller i miljön, utarmningen av den biologiska mångfalden, förstöringen av skog, matjord och marina resurser liksom de allvarliga hot mot försörjning och välfärd som klimatförändringen innebär. Budskapet från de konventionella ekonomerna är likväl detsamma: Ökad tillväxt av konventionellt slag!

Den slutsats vi medborgare tydligen ska dra – och tyvärr i allt väsentligt också drar – är att det inte skulle finnas några gränser för en tillväxt som baseras på att förbruka mer och mer av naturkapitalet. En sådan slutsats är naturligtvis rent önsketänkande! Omsättningen av energi och material i världen kan inte hela tiden öka samtidigt som den ekologiska basen minskar.

Ett grundproblem har att göra med hur vi mäter framsteg i samhället. En ökning i BNP, det vill säga konsumtionen, tolkas som att välfärden och livskvaliteten i ett land har gått upp. Allt som ligger utanför penningssystemet, till exempel de olika tjänster som natursystemen svarar för, räknas inte in. Produktionens skuggsida, i form av avfall och föroreningar, skövlad natur samt klimatpåverkan, lämnas också utanför.

Marknadsekonomin bygger på principen om ”självreglering”. När knapphet uppstår på en vara eller tjänst stiger priset. Incitament uppstår därmed för teknikutveckling och så småningom dyker substitut upp. Problemet med de flesta av naturens tjänster är att de över huvud taget inte finns med i den marknadsekonomiska modellen. När knapphet till exempel uppstår i natursystemens förmåga att absorbera koldioxid, den avgörande orsaken till klimatförändringen,

ges ingen feedback till ekonomin i form av ett högre pris på fossila bränslen. Marknadens "självreglering" är satt ur spel.

Jag kan mycket väl tänka mig att det finns invändningar mot mitt resonemang. Många aktörer i både politik och näringsliv menar säkert att miljöfrågorna fått stort utrymme i debatten. Det är både rätt och fel. Vi diskuterar rader av miljöfrågor, men alltför sällan på ett sammanhållet och systematiskt sätt.

Nyligen presenterades en utomordentligt viktig rapport, den så kallade *Millennium Ecosystems Assessment*. Över 1 300 forskare från världens alla hörn har genomfört en bred studie av statusen hos världens ekosystem; alltifrån skogar, odlingsmark, savanner och våtmarker till korallrev, fiskebestånd och färskvattenresurser. Klimatförändringens inverkan har varit en av många viktiga frågor.

Budskapet är dystert. Samtidigt som levnadsstandarden på jorden har ökat snabbt, har det skett en snabb utarmning av de viktigaste ekosystemen. Sextio procent av de ekosystem som undersökts – 15 av 24 för att vara exakt – brukas på ett sätt som inte är hållbart över tid. De som i första hand får betala priset är de fattiga på landsbygden i låginkomstländerna. Dessa människor lever på självhushåll och för dem är ekosystemens avkastning långt viktigare än den officiella ekonomins avkastning. Skogsskövling, jorderosion, vattenbrist och utfiskning bidrar till att fattigdomen förvärras. En konsekvens är också att sårbarheten för olika typer av katastrofer – stormar och skyfallsregn men också långvarig torka – ökar.

När det gäller hela frågan om ekosystemens utarmning är insikten hos beslutsfattarna i gemen ytterst begränsad. De allra flesta är naturligtvis medvetna om problem som skogsskövlingen i tropikerna och utfiskningen. Men de slutsatser man hittills dragit – och de åtgärder som vidtagits – är helt otillräckliga. Ramverken i ekonomin är desamma, om än kompletterade med ökade ansträngningar att slå ned på illegal avverkning eller tjuvfiske.

Nu invänder någon att den allvarligaste förstörelsen sker i fattiga länder och att bara vi får bukt med fattigdomen så kommer problemen att lösa sig. Om det vore så väl. För det första kommer det att bli svårt att över huvud taget bryta fattigdomsspiralen i de områden där naturförstörelsen gått allra längst. För det andra är

det till icke oväsentlig del den rika världens produktions- och konsumtionsmönster som driver på den utarmning som sker. Exempel är utfiskningen, den ökade efterfrågan på råvara från regnskogen, gruvindustrins expansion, räkfarmer där mangroveskogen borde stå kvar, snabbt ökande turism i naturkänsliga områden, kväveläckage från jordbruket, det ökande uttaget av vatten från sjöar och floder för konstbevattning med mera. Om vi lägger till utsläppen av växthusgaser – som via ett varmare klimat påverkar många ekosystem negativt – är det tyvärr ett faktum att högre inkomster inte är någon garanti mot miljöförstöring. Sant, de lokala utsläppen i många rika länder har begränsats kraftigt under senare år. Men problemen har i stället flyttat till fattiga länder, eller – som i fallet med klimatförändringen – antagit globala proportioner.

Även om säkert många av mina politikerkolleger är medvetna om denna typ av problem är det få – försvinnande få – som kopplar samman problemen och inser den annalkande krisen. Ekosystemen förser oss med en rad viktiga tjänster som vatten, mat och fibrer. Men de renar också luften, reglerar vattencykeln, bygger upp matjorden, pollinerar växter, svarar för regional och lokal kontroll av klimatet etcetera. Alla dessa tjänster är omöjliga att ersätta. Aldrig så mycket pengar på banken kan inte återställa ett stabilt klimat, skydda oss mot ozonlagrets uttunning eller återskapa eroderad jordbruksmark eller utfiskade hav.

Kunskapen om allt detta finns i forskarsamhället. Men den kunskapen når oftast inte fram till beslutsfattarna – framför allt inte kunskaper på systemnivå. Många politiker har stor kunskap om olika sektorsfrågor, men sambanden mellan sektorerna är det få som behärskar. Det måste som regel till en akut kris för att sambanden ska tydliggöras.

En orsak till tingens ordning är självfallet bristerna inom utbildningssamhället. Vi får inte lära oss tillräckligt mycket om sambanden mellan ekonomins utveckling och naturen. Inte minst brister ekonomutbildningen. Här krävs en mindre revolution!

Ett annat problem är det stora avståndet mellan forskarna och beslutsfattarna. Aldrig så insiktsfulla rapporter om tillståndet i naturen eller på klimatområdet – och de är många – får tyvärr

begränsat inflytande på besluten i samhället om inte politikerna dras in i analysarbetet på ett helt annat sätt. Allra helst som de allra flesta forskare är dåliga kommunikatörer.

Vi får inte glömma att politikerna utsätts för ett bombardemang av information och påtryckningar. Om ett nytänkande ska ske – som ofta går emot invanda sätt att tänka och partiprogrammens olika paroller – så krävs ett annat sätt att arbeta.

Mitt förslag är: Inbjud ett hyggligt stort antal politiker att vara aktiva deltagare i viktiga övergripande studier kring frågor om ekosystemens funktion och bärkraft, klimatpåverkan med mera. Då ger man dessa individer en chans att göra egna ”aha”-upplevelser och se verkligheten med nya ögon. Efter sådana erfarenheter är det svårt att fortsätta med ”business as usual”. Det är i alla fall en erfarenhet som jag själv har gjort.

Publikationer från Vetenskap & Allmänhet, VA:

2002:1 Vad tycker folk i andra länder?

2002:2 Allmänhetens syn på vetenskap

2002:3 Forskares syn på samtal med allmänheten

2002:4 Ungas syn på vetenskap

2003:1 Vetenskapen i Samhället

2003:2 VA-studier under luppen

2003:3 Allmänhetens syn på Vetenskap 2003

2003:4 Forskares syn på Vetenskap och Allmänhet

2003:5 Forskares syn på samtal med Allmänheten

2004:1 Vetenskapen i Samhället

2004:2 Lärares inställning till vetenskap och forskningsbaserad kunskap

2004:3 Allmänhetens syn på Vetenskap 2004

2004:4 Lärares syn på Vetenskap

2004:5 Forskares syn på samtal med Allmänheten

2004:6 Vad tycker folk i andra länder 2004?

2005:1 Vetenskapen i Samhället

2005:2 Lärare om företagsamhet

2005:3 Eurobarometrar om Vetenskap 2005

2005:4 Allmänhetens syn på Vetenskap 2005

2005:5 Vetenskap i Press

2005:6 Journalisters syn på Vetenskap

2006:1 Vetenskapen i Samhället

2006:2 Politikers syn på Vetenskap

2006:3 Vetenskap i Politisk Press

2006:4 Kunskapsbiten, 18 röster om relationen forskare – politiker

2006:5 Politik och Vetenskap

2006:6 Allmänhetens syn på Vetenskap

KUNSKAPSBITEN

Forskning och politik.

Hörnstenar i samhällsbygget.

De samverkar och är ömsesidigt beroende.

Men passar sällan perfekt ihop.

I denna skrift kommer arton röster till tals om relationen mellan forskare och politiker.

Forskarna verkar inom skilda discipliner: Christian Azar, Helena Edlund, Jan Hjärpe, Hasse Johansson, Sten & Marie Levander, Lars Lindkvist, Margareta Norell Bergendahl och Bo Rothstein.

Politikerna har erfarenheter från kommuner, riksdag, regering och EU-parlament: Per Bill, Britt-Marie Danestig, Lena Ek, Lena Hjelm-Wallén, Ulf Kristersson, Ana Maria Narti, Erik Nilsson, Carl Schlyter och Anders Wijkman.

En del skriver själva. Andra har intervjuats.

Deras berättelser, visioner och slutsatser ger en sammansatt bild av förväntningar och samspel.

Skriften är en del i Vetenskap & Allmänhets politikerstudie 2006 som stöds av

Forskningsrådet för miljö, energi och samhällsbyggnad, Formas

KKstiftelsen

vetenskap & allmänhet

Vetenskap & Allmänhet vill främja dialog, öppenhet och förståelse mellan allmänhet – särskilt unga – och forskare. Föreningen arbetar för att åstadkomma samtal i nya former på oväntade arenor om konkreta frågor som engagerar. Medlemmar är en rad organisationer, myndigheter, företag och individer. Alla VA-studier finns på www.v-a.se